

BACHELORPROEF

"NEE IS NEE"

hogeschool
vives

Cloet Manon - Orthopedagogie
Dekeyser Jana - Toegepaste Psychologie
De Winter Dahlia - Toegepaste Psychologie
Janssens Febe - Toegepaste Psychologie
Platteeuw Laura - Maatschappelijke Veiligheid
Thybaut Axana - Sociaal Werk
Vancraeyveldt Iggy - Orthopedagogie
Wyseur Laïsa - Sociaal Werk

AAN DE SLAG MET HET THEMA
SEKSUEEL GRENSOVERSCHRIJDEND
GEDRAG

Katholieke Hogeschool Vives Kortrijk

2021-2022

VIVES studiegebieds sociaal-agogisch werk

Doorniksesteenweg 145 - B-8500 Kortrijk

Tel.: 056 26 41 50 Fax: 056 21 58 03

Bachelorproefbegeleider: Latré Liesbeth

Projectindieners: CLW Kortrijk

Contactpersoon organisatie: Jo Bossuyt
en Ilse Snauwaert

Dit product kwam tot stand in het kader van de bachelorproef van Cloet Manon, Dekeyser Jana, De Winter Dahlia, Janssens Febe, Platteeuw Laura, Thybaut Axana, Vancraeyveldt Iggy en Wyseur Laïsa in functie van het behalen van het diploma bachelor Orthopedagogie, Toegepaste Psychologie, Maatschappelijke Veiligheid en Sociaal Werk aan de Hogeschool VIVES. Wil je graag gebruik maken van dit product, doe dit dan met respect voor de auteursrechten: vermeld steeds onze naam, neem contact op voor toelating om dit product ruimer te gebruiken:
thybautaxana@hotmail.com of febejanssens@gmail.com.

Voorwoord

Beste lezer

Als afronding van onze opleiding werkten we met acht studenten aan de bachelorproef “nee is nee” voor het Centrum Leren en Werken van Kortrijk. Hierbij kregen we de opdracht om de leerlingen bewust te maken van waar grenzen liggen en hoe ze deze kunnen bewaken. Dit zijn leerlingen die deeltijds naar school gaan en deeltijds gaan werken aan het Centrum Leren en Werken. Daarbovenop willen we de leerlingen ook sterker maken in het feit dat “nee” zeggen, kan en mag. We richtten ons hierbij specifiek op het thema seksueel grensoverschrijdend gedrag.

Deze opdracht kwam tot stand doordat de opdrachtgever merkte dat de leerlingen vaak emotioneel, sociaal en psychisch kwetsbaar zijn. De kennis en begrip van grenzen rond seksueel grensoverschrijdend gedrag zijn voor hen soms vaag en onduidelijk. Hierdoor stemmen ze soms in met zaken waarmee ze eigenlijk niet akkoord gaan, maar door omstandigheden geen “nee” durven te zeggen.

De vraag van de opdrachtgever was om kant-en-klaar werkmateriaal uit te werken die bruikbaar is voor alle leerkrachten binnen het Centrum Leren en Werken van Kortrijk. Hoe we dit invulden was volledig zelf te bepalen.

We kozen hierbij voor het uitwerken van een tool in de vorm van een vormingspakket, bestaande uit verschillende oefeningen rond de thema’s “waar liggen mijn grenzen?” en “wat als ze over mijn grenzen gaan?”.

Graag zouden wij hierbij even de tijd willen nemen om enkele mensen te bedanken voor hun hulp en steun tijdens het proces. In het bijzonder Liesbeth Latré, docent aan de Hogeschool Vives en bovendien onze bachelorproefbegeleidster. Daarnaast willen we ook onze opdrachtgevers Jo Bossuyt en Ilse Snauwaert hartelijk bedanken voor de sturing tijdens dit proces. Evenzeer willen we dank uitdrukken aan iedereen die ons verder hielp met onze vragen, namelijk Geert Taghon, Riet Vanderstichele, Elke Claeys en Tim Deldaele.

We hopen een bruikbaar en kwaliteitsvol product af te leveren. We wensen u veel leesplezier.

Cloet Manon, Dekeyser Jana, De Winter Dahlia, Janssens Febe, Platteeuw Laura, Thybaut Axana, Vancraeyveldt Iggy en Wyseur Laïsa

Samenvatting

Seksueel grensoverschrijdend gedrag is voor velen nog steeds een moeilijk bespreekbaar onderwerp. Dit viel de leerkrachten van het Centrum Leren en Werken ook op, vandaar de vraag voor de uitwerking van onze bachelorproef. Om aan de doelstellingen: 'leerlingen leren begrijpen wat seksueel grensoverschrijdend gedrag is', 'de leerlingen nee leren zeggen' en 'de leerlingen leren inzien waarom ze het zo moeilijk hebben om nee te zeggen' te voldoen, stelden we eerst een centrale onderzoeksvraag op met daarbij enkele deelonderzoeksvragen.

Om antwoorden te kunnen formuleren op deze vragen, gingen we aan de slag met observaties van de leerlingen en interviews met experts. We voerden een vrije observatie in een klas uit in het Centrum Leren en Werken. Uit deze observatie leerden we de doelgroep beter kennen, zo zagen we dat we bij de uitwerking van onze tool moeten letten op ons taalgebruik, want enkele jongeren hebben moeite met de Nederlandse taal. Daarnaast bleek het ook belangrijk om in te zetten op de vertrouwensband met de leerlingen.

Om meer expertise binnen te brengen in onze bachelorproef, gingen we enkele experts interviewen. Zo interviewden we Sensoa, EXIT en enkele leerkrachten van het Centrum Leren en Werken. Zij gaven ons enkele tips over wat we nog kunnen toevoegen aan ons onderzoek. Naast de methodes die wij hadden gevonden, gaven zij er ook nog enkele mee. Om te zien welke methodes we konden gebruiken voor ons vormingspakket, gingen we op zoek naar de voor- en nadelen van de verschillende bestaande methodes.

Om onze deelonderzoeksvragen te betrekken kwamen we op het idee om een vormingspakket uit te werken in vier verschillende onderdelen. Het eerste wat we willen doen is de leerlingen wegwijs maken binnen het thema seksueel grensoverschrijdend gedrag. Daarna willen we aan de hand van verschillende activiteiten de leerlingen zelf laten ervaren waar hun persoonlijke grenzen liggen. In het derde deel willen we opnieuw aan de hand van verschillende activiteiten de leerlingen nee leren zeggen wanneer iemand over hun grens gaat. Tot slot willen we een kringgesprek houden met de leerlingen om te horen hoe zij deze sessie hebben ervaren en zo op een rustige manier afsluiten. Om een samenhang te zien binnen de vier onderdelen, willen we gaan werken met verschillende fiches.

Om het vormingspakket volledig op punt te stellen, hebben we de activiteiten eerst zelf uitgetest als groep. Op die manier konden we nog eventuele aanpassingen maken. Daarna hebben we het effectieve vormingspakket uitgevoerd met de doelgroep in het Centrum Leren en Werken.

Inleiding

Deze bachelorproef werd uitgewerkt in samenspraak met Centrum Leren en Werken in Kortrijk. Het onderwerp 'seksueel grensoverschrijdend gedrag' werd door Jo Bossuyt en Ilse Snauwaert, twee leerkrachten uit het Centrum Leren en Werken, aan ons gegeven. Er werd opgemerkt dat de leerlingen vaak emotioneel, sociaal en psychisch kwetsbaar zijn. Uit hun leservaring bleek dat de kennis en begrippen rond seksueel grensoverschrijdend gedrag soms heel vaag en onduidelijk zijn. Zo ondervonden ze dat de leerlingen heel vaak instemmen met zaken waarmee ze eigenlijk niet akkoord gaan, maar durven door omstandigheden geen nee te zeggen hiertegen. Ze achten het belangrijk dat hun leerlingen zelfstandigheid verwerven en hierdoor gepaste waarden en normen meekrijgen.

Concreet wordt er verwacht van ons dat we een vormingspakket uitwerken waarmee de leerkrachten tijdens de lessen mee aan de slag kunnen.

We zijn gestart met de explore-fase: het afbakenen van het onderwerp, waarin we aan de slag gingen met vragen voor de literatuurstudie. Dit is dan ook het eerste hoofdstuk. Eerst zien we de begripsomschrijvingen, waarna we verder ingaan op individuele, contextuele en maatschappelijke factoren. Om af te sluiten bekijken we de bestaande tools en geven we enkele instanties mee waarbij je terecht kan met vragen rond seksueel grensoverschrijdend gedrag of wanneer je hier zelf mee in aanraking bent gekomen.

Het tweede hoofdstuk geeft de develop-fase weer: hier gaan we aan de slag met observaties en interviews. Dit deden we met professionals en leerkrachten. Daarnaast zochten we ook naar de voor- en nadelen van de bestaande tools. We stelden een onderzoeksplan op waarbij we de probleemstelling, onderzoeksvragen en het onderzoeksdoel omschrijven. Verder beschrijven we de gekozen onderzoeksmethodiek en de resultaten die hieruit zijn voortgekomen.

Binnenin deze fase werkten we ook een draaiboek uit, wat het volgende hoofdstuk is. Dit splitsten we op in vier onderdelen: 'Opwarming', 'Waar liggen mijn grenzen?', 'Wat als ze over mijn grenzen gaan?' en 'Cooldown'. Elk onderdeel werkten we uit aan de hand van fiches met de nodige bijlagen.

Deze bachelorproef eindigt met een besluit, waarin er een terugkoppeling plaatsvindt naar de doelstellingen en de resultaten. Hierin worden ook aanbevelingen in verband met de tool aangehaald.

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Samenvatting	6
Inleiding	7
Probleemexploratie	9
<i>Aanleiding</i>	9
<i>Doelstelling</i>	9
<i>Afbakening van onderwerp en de doelgroep</i>	9
<i>Onderzoeksvragen</i>	10
<i>Literatuurstudie</i>	11
<i>Besluit</i>	31
Develop	32
<i>Observaties</i>	32
<i>Klasobservaties</i>	32
<i>Observatie Rots & Water</i>	32
<i>Interviews</i>	33
Soort interview.....	33
Vragen.....	33
Organisaties.....	33
Leerkrachten.....	34
<i>Voor- en nadelen bestaande tools</i>	36
Rots&Water.....	36
Filtertwister.....	36
Vlaggensysteem.....	36
Good Lives Model.....	37
Pickasoll.....	37
KAVES Model.....	38
Terugvalpreventie.....	38
Interventieladder.....	38
‘STOP’methode.....	38
Over mijn grens.....	38
<i>Deelonderzoeksvragen</i>	39
Besluit	41
Bronnenlijst	42

Probleemexploratie

We beginnen onze bachelorproef met de probleemexploratie, hierbij exploreren we de probleemstelling van het Centrum Leren en Werken. Deze fase is opgedeeld in vijf onderdelen. We starten met de aanleiding, doelstelling en afbakening van ons onderwerp en doelgroep. Hierna gaan we verder met het opstellen van onze centrale onderzoeksvraag en vanuit deze bouwen we een literatuurstudie op aan de hand van verschillende vragen.

Aanleiding

De opdrachtgevers gaven aan dat hun jongeren vaak emotioneel, sociaal en psychisch kwetsbaar zijn. Uit hun leservaring bleek dat kennis en begrip van grenzen rond seksueel grensoverschrijdend gedrag soms heel vaag en onduidelijk is. Hierdoor stemmen de jongeren in met zaken waarmee ze eigenlijk niet akkoord gaan, maar durven door bepaalde omstandigheden geen nee zeggen hiertegen.

Doelstelling

Onze opdrachtgever verwacht dat we aan enkele doelstellingen voldoen. Ze verwachten dat leerlingen leren begrijpen wat seksueel grensoverschrijdend gedrag is, nee zeggen en leren inzien waarom ze het zo moeilijk hebben om nee te zeggen. We willen hier inspelen op hun weerbaarheid en assertiviteit. Dit willen we doen door een tool te ontwerpen, waarmee de leerkrachten zelfstandig aan de slag kunnen gaan. Om deze doelstelling te bereiken gaan we in eerste instantie aan de slag met een literatuurstudie om op deze manier een toolbox te ontwikkelen.

Afbakening van onderwerp en de doelgroep

We willen onderzoeken hoe het komt dat jongeren die school lopen in het Centrum Leren en Werken, hun eigen grenzen niet altijd lijken te kennen, deze aan te geven en te respecteren zowel van zichzelf en van anderen.

Het Centrum Leren en Werken in Kortrijk is een school voor jongeren die minstens vijftien jaar zijn en het eerste en tweede middelbaar gevolgd hebben. Indien ze deze eerste graad niet volgden, dan moeten ze minstens zestien jaar zijn om te kunnen starten in het Centrum Leren en Werken.

De jongeren kiezen ervoor om het klassieke schoolleven te verlaten en te starten in het systeem van duaal leren en werken. Dit houdt in dat ze twee dagen naar school gaan en de andere wekdagen gaan werken. Tijdens deze lesdagen, krijgen de jongeren enerzijds een basisvorming. Binnen deze vorming werken ze rond thema's die hun wegwijs maken in de maatschappij en in hun toekomstige job en verder werken ze ook aan de basisvaardigheden. Anderzijds krijgen ze specifieke vormen, dit zijn dan de praktijkgerichte lessen, waarbij ze vaardigheden en attitudes aanleren voor hun job. Hierbij kunnen ze kiezen uit volgende opleidingen: bouw, decoratie, distributie, elektronica, handel, hout, kapper, lassen, personenzorg, sanitair, transport en voeding.

Het centrum kiest ervoor om een individueel traject aan te bieden, uitgestippeld op maat van de jongeren. Zo bereiden ze de jongeren voor om te kunnen participeren in de maatschappij. Ze werken hierbij rond drie grote waarden, namelijk verantwoordelijkheid, respect en positieve levenshouding.

Wij zullen het vormingspakket uitwerken voor de diplomaklas. Dit zijn jongeren vanaf de leeftijd van zeventien jaar. Dit is een klas waarbij de jongeren uit verschillende opleidingen komen, maar voor hun basisvorming samenzitten.

Onderzoeksvragen

Om van start te gaan met de literatuurstudie ontwikkelden we eerst onze centrale onderzoeksvraag. 'Welke tools kunnen leerkrachten hanteren om leerlingen te leren zowel hun eigen grenzen als deze van anderen te respecteren op vlak van seksueel grensoverschrijdend gedrag?'

Vanuit deze onderzoeksvraag konden we enkele vragen opstellen om zo onze literatuurstudie te onderbouwen.

- Wat is seksueel grensoverschrijdend gedrag?
- Welke vormen zijn er van seksueel grensoverschrijdend gedrag?
- Hoe vaak komt seksueel grensoverschrijdend gedrag voor?
- Wat zijn grenzen?
- Welke factoren zorgen ervoor dat jongeren moeite hebben om hun grenzen aan te geven?
- Zijn er genderverschillen?
- Welke gevolgen hangen er vast aan het niet aangeven van eigen grenzen?
- Welke factoren zorgen ervoor dat jongeren seksueel grensoverschrijdend gedrag stellen?
- Welke gevolgen hangen er vast aan het dader zijn van seksueel grensoverschrijdend gedrag?
- Welke gevolgen hangen er vast aan het slachtoffer zijn van seksueel grensoverschrijdend gedrag?
- Welke tools zijn al voor handen?
- Hoe gaan andere landen om met seksueel grensoverschrijdend gedrag?
- Welke instanties bestaan er om slachtoffers van seksueel grensoverschrijdend te ondersteunen/helpen?

Naast de vragen van de literatuurstudie stelden wij onszelf ook nog enkele onderzoeksvragen. Deze willen we doorheen de ontwikkeling van ons vormingspakket beantwoord krijgen.

- Wat willen we bereiken met onze workshop?
- Op welke manier kunnen we ervoor zorgen dat er duidelijke afspraken zijn en deze gerespecteerd worden?
- Hoe kunnen we een veilig klimaat creëren in de groep?
- Hoe kunnen we de aandacht van de jongeren blijven behouden tijdens de workshop?
- Hoe zullen we omgaan met leerlingen die moeite hebben met de taal?
- Hoe brengen we het theoretische aspect van de workshop op een aangename manier over?
- Hoe zorgen we voor een duidelijke samenhang?
- Op welke manier verwerken we het internationale aspect?
- Op welke manier houden we rekening met jongeren die seksueel grensoverschrijdend gedrag plegen?

In wat volgt proberen we een antwoord te formuleren op al deze vragen. We achten het belangrijk om hier zicht op te krijgen, in functie van de uitwerking van onze tools.

Literatuurstudie

Allereerst gingen we aan de slag om informatie te verwerven rond het thema seksueel grensoverschrijdend gedrag. Dit deden we door uit verschillende bronnen informatie op te zoeken, zoals: websites, boeken, spelletjes, organisaties, ...

Wat is seksueel grensoverschrijdend gedrag?

Seksualiteit en grenzen zijn twee zaken die hand in hand gaan. Tegenwoordig verschijnen deze onderwerpen regelmatig in de media. Seksueel grensoverschrijdend gedrag houdt elke vorm van verbaal, non-verbaal of lichamelijk gedrag van seksuele aard in waarbij niet beantwoord wordt aan de kenmerken van gezond seksueel gedrag.

Volgens Sensoa, het Vlaams expertisecentrum voor seksuele gezondheid, is seksueel grensoverschrijdend gedrag de overkoepelende term voor alle gedragingen waarbij iemand ongewild wordt beïnvloed, gemanipuleerd, overgehaald, gechanteerd of gedwongen tot seks (RoSa vzw, z.d.). Sensoa gebruikt het Vlaggensysteem om te bepalen of seksueel gedrag oké is of niet.

Het Vlaggensysteem gebruikt zes criteria om een situatie te beoordelen:

- Wederzijdse toestemming: alle betrokkenen gaan akkoord en voelen zich er prettig bij.
- Vrijwilligheid: er is geen sprake van beloning, manipulatie, druk of dwang.
- Gelijkwaardigheid: de partners zijn gelijkwaardig op vlak van leeftijd, intelligentie, macht, maturiteit.
- Ontwikkelings- of functioneringsniveau: het gedrag is typisch en aanvaardbaar voor de ontwikkelingsfase van een kind of jongere. Of de volwassene is fysiek en geestelijk bekwaam genoeg.
- Context: het gedrag houdt rekening met de omgeving en stoort/choqueert niemand.
- Impact: Is dit gedrag niet schadelijk voor mezelf? Voor de ander?

Vanaf het moment dat één van deze criteria niet oké is, spreken we van seksueel grensoverschrijdend gedrag (Sensoa, 2022) (Janssens, 2019) (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, z.d.). Seksueel grensoverschrijdend gedrag kan erg ruim gezien worden. Het gaat hier bijvoorbeeld over iemand tegen zijn of haar wil dwingen om seksuele handelingen te ondergaan of uit te voeren, iemand ongewenst aanraken, gedrag waarbij sprake is van een machtsonevenwicht et cetera. (Onderwijs Vlaanderen, z.d.).

Welke vormen zijn er van seksueel grensoverschrijdend gedrag?

Er zijn drie vormen van seksueel grensoverschrijdend gedrag

1. Seksuele intimidatie
2. Seksueel misbruik
3. Seksueel geweld

(Vandenbussche, 2019)

1. Seksuele intimidatie

Bij seksuele intimidatie is er geen sprake van fysiek contact. Hierbij vertoont de dader met andere woorden hands-off gedrag. Seksuele intimidatie kan in twee verschillende vormen voorkomen.

Onder verbale seksuele intimidatie valt bijvoorbeeld seksueel getinte berichten sturen via sms, sociale media, brieven, e-mail, ... (sexting). Iemand uitschelden voor hoer, slet, ... wordt eveneens gezien als verbale seksuele intimidatie. Ook intieme opdringerige vragen stellen aan iemand over zijn/haar privéleven en ongepaste uitnodigingen gericht op seksueel grensoverschrijdend gedrag zijn vormen van verbale seksuele intimidatie.

Een tweede vorm van seksuele intimidatie is non-verbale seksuele intimidatie. Hieronder valt bijvoorbeeld iemand nafluiten op straat, ongepast langdurig staren, seksueel getinte afbeeldingen tonen, ongevraagd filmen met een smartphone, ... (Vlaamse Overheid, z.d.).

2. Seksueel misbruik

Bij seksueel misbruik is er wel sprake van fysiek contact maar niet van penetratie. Hierbij vertoont de dader met andere woorden hands-on gedrag. Het is het onder dwang opdringen van een fysieke daad van seksuele aard. Hieronder valt het opzettelijk betasten van de penis/vagina/poep/borsten/billen bij een persoon die hiervoor geen toestemming heeft gegeven of niet in staat is om toestemming te geven of te weigeren (Vlaamse Overheid, z.d.).

3. Seksueel geweld

In 2015 heeft de Wereldgezondheidsorganisatie een nieuwe definitie van seksueel geweld gesteld. Deze definitie luidt als volgt: 'Elke seksuele daad die tegen iemands wil wordt uitgevoerd. Het kan door eender welke persoon uitgevoerd worden, ongeacht de relatie tot het slachtoffer, in gelijk welke omgeving.'

Bij seksueel geweld vertoont de dader ook hands-on gedrag. Er is namelijk sprake van fysiek contact. Seksueel geweld kan in twee verschillende vormen voorkomen.

De eerste vorm is poging tot verkrachting. Dit is wanneer iemand bij een persoon die geen toestemming heeft gegeven of niet in staat is om toestemming te geven of te weigeren, opzettelijk een poging doet tot verkrachting waarbij er onder dwang contact is tussen de penis, een object, vinger of hand en een lichaamsopening zoals de vagina, de anus of de mond zonder dit te penetreren.

Verkrachting is een tweede vorm van seksueel geweld. Hierbij is er wel sprake van penetratie. Hierbij wordt een lichaamsdeel of lichaamsopening van iemand die hiervoor geen toestemming heeft gegeven of niet in staat is om toestemming te geven of te weigeren, opzettelijk gepenetreerd door een seksueel orgaan, een ander lichaamsdeel of een object. (RoSa vzw, z.d.)

Hoe vaak komt grensoverschrijdend gedrag voor?

Seksueel geweld is geen individueel, maar een maatschappelijk probleem. Slachtoffers of getuigen van seksueel grensoverschrijdend gedrag doen vaak nog te weinig of geen beroep op hulpverlening. Daarnaast dienen er heel weinig slachtoffers een klacht in bij de politie, waardoor er een groot verschil te zien is tussen de cijfers uit onderzoeken en registratiecijfers bij de politie. Als er een klacht wordt ingediend, leidt dat in de helft van de gevallen tot seponering. De helft hiervan omdat er onvoldoende bewijs is. (RoSa vzw, z.d.)

Sinds het opkomen van de MeToo-beweging eind 2017, komen er steeds meer meldingen binnen van zowel vrouwen als mannen, die te maken hebben gekregen met seksueel grensoverschrijdend gedrag (Arboned, 2019). Seksueel grensoverschrijdend gedrag komt ook steeds vaker voor in de media, enkele voorbeelden van bekende personen die beschuldigd worden van seksueel grensoverschrijdend gedrag zijn: televisiemaker Bart De Pauw, zangcoaches in de Voice Marco Borsato en Ali B, kunstenaar Jan Fabre, zangcoach bij studio 100, ...

De eerste Belgische studie over seksueel grensoverschrijdend gedrag, UN-MENAMAIS-studie (Understanding the Mechanisms, Nature, Magnitude and Impact of Sexual Violence in Belgium), bevroeg meer dan 5000 personen naar hun ervaringen met seksueel grensoverschrijdend gedrag. Deze studie was representatief voor alle genders en leeftijden. Uit deze studie bleek dat 64% van de personen tussen de 16 en 69 jaar al eens te maken had gekregen met seksueel grensoverschrijdend gedrag.

De onderzoekers maakten tijdens de ondervraging een onderscheid tussen hands-off en hands-on seksueel grensoverschrijdend gedrag. Hands-off seksueel grensoverschrijdend gedrag is ongewenst gedrag zonder aanrakingen. Hieruit bleek dat 78% van de ondervraagde vrouwen en 41% van de ondervraagde mannen al eens een vorm van hands-off seksueel grensoverschrijdend gedrag meemaakte. Hands-on seksueel grensoverschrijdend gedrag is ongewenst gedrag met aanrakingen. Hieruit bleek dat 42% van de ondervraagde vrouwen en 19% van de ondervraagde mannen al eens een vorm van hands-on grensoverschrijdend gedrag meemaakte. Verder ging het nog eens bij 16% van de vrouwen en 5% van de mannen om een verkrachting (Sensoa, 2022).

Daarnaast bekeken we ook nog even de Sexpert-studie, deze bevroeg 1832 personen tussen de 14 en 80 jaar uit het Vlaams gewest. Het onderzoek keek naar de ervaringen met grensoverschrijdend gedrag, zoals kwetsende seksuele aanrakingen, gedwongen worden om naakt te zijn, gedwongen worden om naar seksuele beelden te kijken, gedwongen worden te masturberen, gedwongen orale seks, ... Hieruit bleek dat 16,6% van de ondervraagde personen al één van de vormen van seksueel grensoverschrijdend gedrag meemaakte vóór achttien jaar. Verder maakte 8,1% van de ondervraagde Vlamingen seksueel grensoverschrijdend gedrag mee na achttien jaar (Sensoa, 2022).

Seksueel grensoverschrijdend gedrag kan ook online plaatsvinden. Sexting is online seksueel getinte berichten, foto's of video's uitwisselen, dit kan gebeuren tussen bekenden en onbekenden. Wanneer er geen toestemming is, er druk gezet wordt of er is een grote ongelijkwaardigheid tussen de betrokkenen, dan is er sprake van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Enkele voorbeelden die onder de online vorm van seksueel grensoverschrijdend gedrag vallen, zijn: ongewenst beelden van jezelf sturen, beelden van anderen doorsturen zonder toestemming, iemand onder druk zetten om beelden te sturen of te maken (Sensoa, 2022).

Toestemming is niet altijd even duidelijk. Uit het Apestaartjaren-onderzoek dat peilt naar het sexting gedrag bij jongeren bleek dat ze zich veelal onder druk gezet voelen om foto's van zichzelf te maken en te sturen. Vooral de meisjes ervaren dit met 31%, daarnaast staan de jongens met 9%. Jongeren ervaren deze druk ook binnen een relationele context, namelijk 25%. Daarnaast voelt 25% van de jongeren ook druk van hun vrienden om aan sexting te doen. Tot slot ervaaarde 31% van de jongeren druk van iemand die ze niet goed kennen of een onbekende. Het valt op dat de meeste plegers bekenden zijn van het slachtoffer. 33,3% van de meisjes en 15% van de jongens die ooit al eens een foto van zichzelf of iemand anders hebben gestuurd, heeft achteraf spijt gehad.

Slechts 10% van de jongeren neemt het op voor het slachtoffer of spreekt de verzender hierover aan, maar de meesten doen niets. Het aantal jongeren dat doet aan sexting is de laatste jaren niet toegenomen, maar jongeren doen het vaker onherkenbaar. Dit geeft aan dat de jongeren moeilijk inzien dat er risico's aan verbonden zijn (Sensoa,2022).

Op basis van het Sexpert-onderzoek bleek dat bij minderjarigen de pleger meestal een bekende is voor hen. 24,9% is een familielid of huisgenoot, 24% is een kennis, 12,9% is een (ex-)partner, 6,8% is een vriend(in), 6,3% is een klasgenoot of medestudent en 5,9% is een leerkracht, begeleider, hulpverlener, ... Bij minderjarige jongeren is de meerderheid van de plegers een leeftijdsgenoot. In slechts 16,6% van de gevallen van seksueel grensoverschrijdend gedrag is de pleger een onbekende.

Daarnaast zien we in het onderzoek dat bij volwassenen de pleger ook meestal een bekende is voor hen. Bijna de helft (46,7%) van de gevallen is een (ex-) partner, 17,9% is een kennis, 10,4% is een collega of medestudent, 7,8% is een vriend(in) en daarnaast is 4% een familielid of huisgenoot. Slechts in 14,2% van de gevallen van seksueel grensoverschrijdend gedrag is de pleger een onbekende. Hier zien we ook dat dit bij mannelijke slachtoffers bijna dubbel zo vaak voorkomt als bij vrouwen (Sensoa, 2022).

Uit het onderzoek kwam dat vooral mannen over de grens gaan, maar dat vrouwen en meisjes zeker ook grensoverschrijdend gedrag plegen. Bij de volwassen mannen die slachtoffer werden van seksueel grensoverschrijdend gedrag, bleek dat 33% van de gevallen een vrouwelijke pleger hadden. Verder bleek ook dat kinderen in Belgische gezinnen aangeven dat de moeder het meest de pleger is. Daarnaast bleek uit het Sexpert-onderzoek dat wanneer je als kind meerdere vormen van seksueel grensoverschrijdend gedrag meemaakte, je dubbel zoveel kans maakt om als volwassene opnieuw slachtoffer te worden (Sensoa,2022).

Van de deelnemers van het onderzoek die geen ervaring hadden met seksueel grensoverschrijdend gedrag voor de leeftijd van achttien jaar, bleek dat 7,1% na de leeftijd van achttien jaar ervaring had ermee. Verder bleek uit het onderzoek dat 11,1% van de deelnemers die aangaven één vorm van seksueel grensoverschrijdend gedrag meegemaakt te hebben voor de leeftijd van achttien jaar, het na hun achttien jaar ook hadden meegemaakt. Tot slot bleek uit het onderzoek dat 14,3% van de deelnemers, die aangaven meerdere vormen van seksueel grensoverschrijdend gedrag meegemaakt te hebben, voor de leeftijd van achttien jaar, het na deze leeftijd ook hadden meegemaakt (Sensoa, 2022).

Wat zijn grenzen?

Voor balans en geluk in je leven is het belangrijk om grenzen te hebben. Grenzen gaat over begrenzen, een belangrijk onderdeel voor zelfzorg en zelfvertrouwen. Een grens is een persoonlijke eigendomslijn die aangeeft voor welke zaken wij verantwoordelijk zijn. Met andere woorden; grenzen definiëren wie we wel en wie we niet zijn (Heart4happiness, 2019)

Volgens Henry Cloud hebben grenzen invloed op alle terreinen van ons leven:

1. Lichaamsgrenzen, deze helpen ons aan te geven wie ons mag aanraken en onder welke omstandigheden zij dit mogen.
2. Mentale grenzen, deze geven ons de vrijheid om onze eigen gedachten en meningen te hebben.
3. Emotionele grenzen, deze helpen ons met onze eigen emoties om te gaan en los te maken van schadelijke, manipulatieve emoties van anderen. (Hermans,2019).

Volgens Nina Brown zijn er vier soorten persoonlijke grenzen

1. Zachte grenzen, deze mensen zijn makkelijk te manipuleren. Ze praten gedrag van anderen vaak goed, zelf als het hen schaadt. Als je zwakke grenzen hebt, zijn mensen sneller geneigd over je heen te lopen.
2. Sponzige grenzen, deze mensen hebben een combinatie van rigide en zachte grenzen. Ze zijn vaak onzeker over hun eigen grenzen.
3. Rigide grenzen, deze mensen zijn vaak emotioneel en fysiek moeilijk toegankelijk.
4. Flexibele grenzen, mensen met flexibele grenzen bepalen wat ze binnenlaten en wat niet. (Heart4happiness,2019)

De lichaamsgrenzen gaan over je eigen persoonlijke ruimte. Binnen deze ruimte bepaal jij zelf wat er gebeurt. Jij bepaalt en bewaakt dus de grenzen van jouw persoonlijke ruimte. De persoonlijke ruimte is op te delen in vier zones: de intieme zone, de persoonlijke zone, de sociale zone en de publieke zone. De grote van deze zones kunnen per persoon verschillen. De ene persoon heeft dan ook meer ruimte nodig dan de andere.

Gezonde grenzen zijn opgebouwd uit normen, waarden en ervaringen. Deze kaders helpen je het verschil te maken tussen wat goed voor je is en wat niet. Gezonde grenzen zijn flexibele grenzen die gebaseerd zijn op wat goed is voor jou.

Kinderen ontwikkelen hun seksualiteit stap voor stap en lang voor ze gaan puberen. Af en toe gaan kinderen en jongeren daarbij over de grens, hier is het belangrijk dat de omgeving tijdig bijstuurt en op de hoogte is welke seksuele handelingen voor welke ontwikkelingsfase typerend zijn. Baby's ervaren het verschil tussen aangenaam of onaangenaam huidcontact. Baby's vanaf zes maanden oud raken hun geslachtsdelen aan en kunnen erecties krijgen. Peuters gaan vooral gaan knuffelen, hun geslachtsdelen aanraken en zijn erg geïnteresseerd in het tegenovergestelde geslacht. Kinderen gaan al sneller gaan experimenteren met elkaar, ze zoeken info op over seks en jongens gaan vanaf ongeveer acht jaar gaan experimenteren met masturbatie. Ten slotte gaan jonge tieners en jongeren gaan experimenteren met relaties. (Sensoa,2022)

Welke factoren zorgen ervoor dat jongeren moeite hebben om hun grenzen aan te geven?

“Mensen met codependentie¹ en een beschadigde eigenwaarde hebben meestal moeite met het aangeven van grenzen. We kunnen ons snel verstikt voelen of in de wereld van de andere persoon ‘gezogen’ worden. We vinden het moeilijk ruimte in te nemen, ons te doen gelden en beslissingen te nemen. We zijn gemakkelijk te beïnvloeden en voegen ons vaak naar de andere persoon, in plaats van uiting te geven aan onze eigen mening en wensen.” (Hofman, 2017)

¹ Codependentie is een overlevingsstrategie, die over het algemeen is ontstaan in de kindertijd. Het is een reactie op trauma. Je zet automatisch en vaak onbewust, je eigen gevoelens en behoeftes opzij, ten behoeve van de gevoelens en behoeftes van de ander. Of ten behoeve van de voortgang van de ander.

Een eerste factor die ervoor kan zorgen dat men moeite heeft met het aangeven van hun grenzen is 'je weet zelf niet waar je eigen grenzen liggen'. Wanneer je zelf geen duidelijk zicht hebt op waar je eigen grenzen liggen, dan kun je ook niet verwachten dat anderen je grenzen gaan kennen. Als tweede kun je als persoon ook moeite hebben met het aangeven van je grenzen op een goede manier. Het zou heel goed kunnen zijn dat je je eigen grenzen wel goed kent en ook perfect weet waar die liggen, maar dat het je niet lukt om deze op een goede manier aan te geven. Een derde belemmering die mensen kunnen hebben bij het aangeven van hun grenzen is het feit dat ze moeilijkheden hebben met het centraal stellen van zichzelf (Streumer, 2022).

Wanneer je te veel bezig bent met je omgeving en andere mensen, ga je jezelf automatisch meer op de achtergrond gaan duwen. Je gaat minder belang hechten aan jezelf en dus ook aan je eigen grenzen. Je focust je vooral op de andere, je wilt geen conflicten/ moeilijkheden veroorzaken en je wilt de ander niet kwetsen. Uit deze derde factor vloeit ook een volgende factor, namelijk de angst om afgewezen te worden. Je hebt angst dat je buitengesloten zal worden of angst om iemand/ iets (bv. Je werk of een bepaalde waardering) kwijt te raken. Tot slot kan een factor ook zijn dat je je verbonden voelt tot de ander. Wanneer je je met een bepaald persoon emotioneel verbonden voelt en hij/ zij iets aan jou vraagt of van jou verwacht, kan het soms enorm moeilijk zijn om je grenzen aan te geven. Je wilt goed doen voor de ander en wilt aan zijn/haar verwachtingen voldoen (Streumer, 2022).

Is er sprake van genderverschillen?

Uit een studie van Universiteit Gent door Sabine Hellemans en Ann Buysse blijkt dat vrouwen vaker slachtoffer worden van seksueel grensoverschrijdend gedrag dan mannen. Dit zowel voor als na de leeftijd van achttien jaar. "We zien dat, voor de leeftijd van achttien jaar, 10.6% van de vrouwen ten opzichte van 6.3% van de mannen ervaring heeft met één vorm van SGG. 11.7% van de vrouwen heeft ervaring met meerdere vormen van seksueel grensoverschrijdend gedrag voor de leeftijd van achttien jaar ten opzichte van 4.4% van de mannen. Na de leeftijd van achttien jaar vinden we dat deze verschillen tussen mannen en vrouwen hoofdzakelijk liggen in het aantal keer dat ze met SGG geconfronteerd worden: 6.0% van de vrouwen ten opzichte van 1.7% van de mannen heeft ervaring met één vorm van SGG. Bijna 8% (7.8%) van de vrouwen ten opzichte van 0.7% van de mannen rapporteert meerdere vormen van SGG na de leeftijd van achttien jaar" (Buysse & Hellemans, z.d., pp. 223-224).

Echter dienen we toch voorzichtig om te gaan met deze bevindingen. Mannelijke slachtoffers van seksueel grensoverschrijdend gedrag zwijgen vaak. Er lijkt geen ruimte te zijn om als man gehoord te worden over zo'n taboe. Deze doelgroep wordt niet uitgenodigd om hun verhaal te vertellen en ze kunnen er niet altijd op rekenen dat ze geloofd of gesteund zullen worden. "De gevolgen van het idee dat alleen vrouwen slachtoffer kunnen zijn van grensoverschrijdend gedrag of geweld zijn zorgwekkend. We moeten eerlijk zijn. Er zijn ook mannelijke slachtoffers en vrouwelijke plegers. Dit ontkennen maakt dat het hulpaanbod niet aansluit bij de noden" (Blow, 2018).

Veelal zijn het mannen die grenzen overschrijden, maar er zijn zeker ook vrouwen/meisjes die grensoverschrijdend gedrag plegen. Frequent worden vrouwelijke plegers gevrijwaard. We lijken ons niet te kunnen inbeelden dat vrouwen over grenzen kunnen gaan.

In het Vlaggenspel wordt door Sensoa ervoor gekozen om geen expliciet onderscheid te maken tussen jongens en meisjes. “Bij jongens zal het vlugger als grensoverschrijdend gedrag worden bestempeld dan bij meisjes. Jongens en meisjes beleven seksueel gedrag ook anders.

Er is echter te weinig onderzoek gedaan om over harde feiten te beschikken”, zodus Sensoa (Frans & Franck, 2014). In het Vlaggenspel werd dus gekozen om een eerder neutrale norm te stellen.

Welke gevolgen hangen er vast aan het niet aangeven van eigen grenzen?

Volgens verschillende bronnen (Stevens, z.d.; Naasten In Kracht, z.d.& Conciencia, 2022) kunnen personen die het moeilijk hebben om hun persoonlijke grenzen aan te geven, hier ook vaak negatieve gevolgen van ervaren. Hieronder worden deze kort beschreven.

- Iemand kan zichzelf hierdoor compleet verliezen, doordat ze zodanig verward raken in de andere persoon. Hierdoor is de persoon zichzelf niet meer.
- Op vlak van gezondheid kan dit schade toebrengen. Men kan overbelast raken, een gevoel van uitputting hebben, futloos zijn, ... Bepaalde zaken kunnen ook chronisch worden.
- Het kan ten koste van een persoon zijn zelfvertrouwen, zelfwaardering en zelfrespect gaan. Daardoor daalt iemand zijn eigenwaarde en op deze manier kan iemand een slecht gevoel verkrijgen.
- De relatie met de andere persoon wordt er niet beter op, want er is geen gelijkwaardigheidsgevoel tussen de beide personen.
- Tenslotte kan de andere persoon denken dat iemand grenzeloos is, waarbij hij/zij zijn eigen wil steeds meer kan opdringen. Op deze manier wordt er misbruik van de situatie gemaakt.

Welke factoren zorgen ervoor dat jongeren seksueel grensoverschrijdend gedrag stellen?

Een concrete opsomming van factoren kunnen we categoriseren in drie deelonderwerpen. De individuele factoren, de contextuele factoren en de brede sociale ofwel maatschappelijke factoren.

Individuele factoren

De individuele factoren van een individu zijn terug te brengen tot acht relevante psychologische factoren en processen die bijdragen tot de vorming van delinquent of probleemgedrag. (Van Lancker 1, 2021-2022)

1. Hechting

De hechtingsfase speelt een grote rol in de ontwikkeling van mensen. Wanneer er sprake is van een onveilige of onzekere ouderlijke hechting, kan dit zorgen voor probleemgedrag op latere leeftijd. Net zoals de ouderlijke controle en de kwaliteit van de band bij de ouder-kindrelatie een grote rol speelt. Ook hechting met partners speelt een rol.

2. Ouderschap

Bij ouderschap is er sprake van vier ouderlijke stijlen. Zo bestaat er de autoritatieve, de autoritaire, de permissieve en de niet betrokken stijl.

Bij de autoritatieve stijl is er sprake van controle en van responsiviteit ofwel acceptatie. We zien afspraken in overleg met de kinderen en duidelijke grenzen. Dit resulteert in gedragscontrole en een goede band met de kinderen.

Bij autoriteit is er sprake van veel controle en veel regels. Echter zien we een gebrek aan responsiviteit, wat aanleiding geeft tot het hebben van weinig medelijden met het kind en ook het minder begaan zijn met het kind. Straffen behoort hier ook toe. Bij permissief is er gebrek aan controle. (Bijna) alles wordt toegelaten maar ze staan toch dicht bij hun kind door een goede mate van responsiviteit en acceptatie. Deze stijl gaat ervan uit dat er geen controle is van de ouders over hun kinderen. Er is geen nabijheid en ook geen responsiviteit. Deze stijl is de grootste risicofactor voor jongeren. Wanneer er geen ouderlijk toezicht is, weten de ouders niet waar hun kinderen uithangen en weten ze niet wat ze doen. In deze stijl zullen ze het meest probleemgedrag stellen.

3. Temperament

Dit is de kinderlijke versie van persoonlijkheidstrekken. Dit gaat zowel om een biologische als erfelijke lading, maar ook om een wisselwerking met de omgeving. Genetische aanleg voor agressie is een voorbeeld van erfelijke lading. Daarnaast is het een wisselwerking met de omgeving als we kijken naar rolmodellen bijvoorbeeld; het ontbreken van rolmodellen heeft een grote invloed op de ontwikkeling van een jongere. (Van Lancker, 2021-2022), (Rosa, z.d.)

Het temperament bepaalt dus de uitgroei tot een evenwichtig iemand. Is er sprake van grote emotionele instabiliteit, met andere woorden: moeite om met negatieve gevoelens of ontgoocheling of boosheid om te gaan, dan is dit ook een voorbeeld van een risicofactor. Daarnaast heeft een moeilijk temperament ook een grote impact op relaties: met de ouders, leerkrachten, peers, enzoverder maar ook op vlak van de opvoeding en de toekomst. (Van Lancker, 2021-2022), (Rosa, z.d.)

Samenvattend kan zo'n temperament type crimineel en antisociaal gedrag voorspellen in de adolescentie en volwassenheid. (Van Lancker, 2021-2022)

4. Zelfcontrole

Zelfcontrole houdt een wisselwerking in tussen emotie, cognitie en motivatie. Alsook is dit een bepalende factor in het stellen van delinquent of antisociaal gedrag; wanneer jij jezelf kan beheersen, is de kans kleiner op dat gedrag. (Van Lancker, 2021-2022)

Een negatieve, veralgemeende houding tegenover het ander geslacht (bijvoorbeeld: ze zijn slecht, achterbaks, niet te vertrouwen, minderwaardig...) kan ook een rol spelen in het al dan niet hebben van zelfcontrole. (Van Lancker, 2021-2022), (Rosa, z.d.)

Wanneer we veel impulsiviteit, agressiviteit en gebrek aan aandacht zien in de vroege kinderjaren, kan dit een sterke voorspeller zijn voor normoverschrijdend handelen. (Van Lancker, 2021-2022)

5. Empathie

Als laatste individuele factor zien we dat empathie een krachtig impuls is dat we niet kunnen weerstaan. Een gebrek aan empathie is alsmede een component dat slecht gedrag voorspelt.

6. Afkomst

In het boek 'Andere cultuur, andere grens?' behandelt men de vraag welke rol de culturele achtergrond van jongeren speelt in hun opvattingen over seksueel grensoverschrijdend gedrag en hun ervaringen op dat vlak.

Via biografische interviews met 68 jongeren van verschillende culturele achtergronden werd onderzocht welke betekenis ze gaven aan seksualiteit in hun leven, hun seksuele loopbaan, hun seksuele zelfbeeld en hun opvattingen over wanneer seksueel gedrag grens- overschrijdend is. Uit dit onderzoek bleek dat cultuur een rol speelt in de opvattingen, kennis, houding en motieven van deze jongeren over seksualiteit en seksuele grenzen. Seksuele interacties en ervaringen met grensoverschrijdend gedrag worden in culturen anders verwerkt en besproken. (Bohn Stafleu van Loghum, 2012)

Uit VZW Punt (z.d.) kunnen we concluderen dat het begrip ‘seksueel grensoverschrijdend gedrag’, meer specifiek ‘seksueel geweld’, vaak een andere invulling kent naargelang de cultuur. Een voorbeeld hiervan is genitale ‘verminking’. Voor ons is dit seksueel geweld en grensoverschrijdend, in andere culturen is dit een sociale norm. Ook zijn er culturen waarbij seksualiteit een groot taboe is en hierdoor weinig aandacht gericht wordt op seksueel grensoverschrijdend gedrag. Het interpreteren van seksueel grensoverschrijdend gedrag is met andere woorden afhankelijk van de cultuur.

7. Psychische problemen

- ADHD

Attention Deficit Hyperactivity Disorder wordt gekenmerkt door hyperactief gedrag en impulsiviteit. Dit is een risicofactor voor de ontwikkeling van een gedragsstoornis, alsook voor de ontwikkeling van delinquent gedrag. Dat laatste komt voornamelijk doordat mensen met deze stoornis net impulsief en ongeremd zijn. Seksueel grensoverschrijdend gedrag valt met andere woorden onder het stellen van delinquent gedrag (Van Lancker 4, 2021-2022) (Van Lancker, 2021-2022).

- Autismespectrumstoornis (ASS)

De afkorting ASS staat voor autismespectrumstoornis. Wanneer een persoon deze diagnose krijgt, wordt de informatie in zijn hersenen op een andere manier verwerkt dan bij de meeste mensen (*Hersenstichting, 2022*).

Volgens Grenswijs (z.d.) komt deze stoornis in meerdere vormen voor en is deze dus niet bij iedereen hetzelfde. Autismespectrumstoornis is geen risicofactor voor zedendelicten, maar het kan het seksueel grensoverschrijdend gedrag wel versterken. Het is van belang om rekening te houden met volgende kenmerken: miscommunicatie, de emoties verkeerd opvatten, weinig kennis hebben over seksualiteit, ...

- Licht verstandelijke beperking (LVB)

Personen met een licht verstandelijke beperking ervaren moeilijkheden in hun cognitieve ontwikkeling en in hun sociaal aanpassingsvermogen (*Kenniscentrum LVB, z.d.*).

Uit een onderzoek bleek dat achtentwintig procent van de meisjes en negentien procent van de jongens met een licht verstandelijke beperking al in aanraking kwam met seksueel grensoverschrijdend gedrag. Daarnaast onderzochten ze ook het voorkomen van dit gedrag bij volwassenen. Daaruit bleek dat dit bij vrouwen met een licht verstandelijke beperking 72 procent bedraagt en voor de mannen 44 procent. (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2018)

- Antisociale persoonlijkheidsstoornis

Mensen met een antisociale persoonlijkheidsstoornis hebben moeite om zich aan de maatschappelijke regels, normen en wet te houden doordat ze moeilijkheden ervaren met stabiliteit in hun denken, voelen en gedrag. Vaak zijn ze prikkelbaar, impulsief of agressief en hebben een beperkt ontwikkeld geweten. Ze gaan op zoek naar snelle behoeftebevrediging. Een gevolg hiervan is dat ze vaker dan gemiddeld verslaafd geraken aan alcohol en drugs. Ook hebben mensen met een antisociale persoonlijkheidsstoornis meer lichamelijke aandoeningen door hun levensstijl. Zo kunnen ze bijvoorbeeld lichamelijke verwondingen hebben door het vertonen van gewelddadig gedrag (Nederlands Jeugdinstituut,2022) (Parnassiagroep, z.d.) (Psyq, 2022).

Symptomen van de antisociale persoonlijkheidsstoornis zijn het hebben van constante onverantwoordelijkheidsgevoelens, vertonen van roekeloos gedrag en het vaak ontbreken van spijtgevoelens. Ze tonen vaker dan gemiddeld geweld tegen mensen uit hun directe omgeving. Maar het geweld kan ook gericht zijn tegen anderen. Mensen met een antisociale persoonlijkheidsstoornis hebben het moeilijk om rekening te houden met de gevoelens en wensen van anderen. Ze zien anderen eerder als iets wat gebruikt of uitgebuit kan worden voor eigen gewin. Een gelijkwaardige relatie aangaan met anderen lukt niet (Parnassiagroep, z.d.) (Psyq, 2022).

Het vertonen van seksueel grensoverschrijdend gedrag is vaak gelinkt aan een comorbide problematiek. Mensen die seksueel grensoverschrijdend gedrag vertonen hebben met andere woorden vaak meerdere stoornissen tegelijk. Het is dus mogelijk dat daders een antisociale persoonlijkheidsstoornis hebben (van Mesdag, z.d.).

Doordat mensen met een antisociale persoonlijkheidsstoornis weinig empathie hebben, geen spijtgevoelens ervaren, moeite hebben om rekening te houden met de gevoelens en wensen van anderen en roekeloos gedrag vertonen is de drempel voor het vertonen van seksueel grensoverschrijdend gedrag lager.

- Psychopathie

Psychopathie is een persoonlijkheidsstoornis met ernstige problemen op emotioneel en gedragsmatig vlak. We zien dat zij een antisociale, impulsieve levensstijl hanteren en vaak kil, egocentrisch en manipulerend in omgang zijn.

Dit omvat interpersoonlijke en affectieve stoornissen die te wijten zijn aan defecten in de amygdala, maar ook een gedragsstoornis die ontstaat door defecten in de orbitofrontale cortex, de prefrontale cortex, het arousal drempel en de anxiety defecten.

Enkele kenmerken van een psychopaat zijn de volgende....

- Oppervlakkig charme
- Pathologisch liegen
- Ontbreken aan empathie
- Seksuele losbandigheid
- Geen verantwoordelijkheid nemen voor eigen gedrag
- ...

Vanuit een theoretisch kader zien we dat meer klinische kenmerken van psychopathie lijken overeen te stemmen met seksueel gewelddadig gedrag. Door de kenmerken manipulatie en misleiding zouden zij beter in staat zijn om bijvoorbeeld iemand met een excuus mee te lokken.

Het gebrek aan empathie en oppervlakkig affect zorgen er ook voor dat de psychopaat geen rekening houdt met het slachtoffer en dus zijn pijn en angst niet kan inschatten. Ze zijn met andere woorden niet responsief hiervoor. Anderzijds zien we ook dat er een geringe impulscontrole is, ze zijn op zoek naar sensatie en zullen daarom naar directe seksuele behoeftebevrediging streven (Uzieblo & Van Doorn, 2019) (Désirée Du Roy, 2021) (Van Lancker, 2021-2022).

8. Trauma of negatieve ervaringen

Jongeren die zelf grensoverschrijdend gedrag stellen, zijn vaker slachtoffer door hun eigen traumatische voorgeschiedenis. Het zelf meemaken van een trauma en het stellen van dit gedrag blijkt samen te hangen.

Freud stelde vast dat wanneer mensen door bepaalde ervaringen overspoeld worden, dit als gevolg heeft dat deze mensen de gebeurtenis psychisch niet kunnen verwerken. Uit dit onderzoek kwam ook dat jongeren met een trauma veelal op erg jonge leeftijd een seksuele ervaring hebben meegemaakt. Typisch aan deze ervaringen is dat ze verdrongen worden.

Onbewust worden deze trauma's in gedragsstoornissen omgezet en uiten deze zich via herhalingsdwang. De herhalingsdwang van een individu laat hen onbewust in onaangename situaties terechtkomen waardoor oude ervaringen worden herhaald. Dit gaat verder dan alleen lustgedrag, maar wordt veelal gesteld om dezelfde spanningsverhoging te bereiken die dan bereikt werd.

Een ander thema die we hieronder kunnen vinden is de transgenerationale overdracht. Ouders willen hun trauma niet doorgeven aan hun kind, maar onbewust psychisch en biologisch gebeurt dit toch.

We onderscheiden vier gebieden van overdracht volgens Dr. Leyden:

- Biologische overdracht
- Psychische overdracht
- Familie context
- Sociale context

Veel slachtoffers van seksueel overschrijdend gedrag hebben hun negatieve ervaring verdrongen om te kunnen overleven. Daders zien er vaak de ernst niet van in en staan er ook niet bij stil, maar denken wel dat dit bij hun kind ook oké is. Ze hebben het namelijk zelf zo ervaren en denken dat dit erbij 'hoort'. Het probleem is dat de daders niet stilstaan bij de emoties van het slachtoffer (Still, z.d.), (EQ Libre, 2016), (Van Tuyckom, 2014, 2015).

Contextuele factoren

Naast de individuele factoren zijn er ook contextfactoren. Dit gaat over het gezin, de school en de vriendenkring ofwel de peers. (Van Lancker 2, 2021-2022)

1. Gezin

Vanuit het gezin bestaan er verschillende theorieën over specifieke interactiepatronen tussen ouder en kind.

- Proximale factoren

Dit gaat over factoren die het dichtst staan bij het kind: namelijk het opvoedingsgedrag van de ouders en de kwaliteit van de ouder-kindrelatie. Steun en controle spelen hier een rol, wat we eerder al zagen bij de ouderlijke stijlen binnenin de individuele factoren. Een kind dat zich gesteund en veilig voelt, alsook een positieve ouderlijke controle ervaart, zal zich minder snel 'verkeerd' gedragen.

- Distale factoren

Onder deze factoren vallen de opvoederskenmerken, ook zeer bepalend voor een kind. Denk maar aan een psychopathologie. Wanneer een ouder depressief is, zal dit een grote impact hebben op de opvoeding. De competentie en het vertrouwen in de ouderschap ontbreekt dan bij de ouders en dat werkt nefast voor een kind. Ook hangt aan een psychopathologie een bepaalde persoonlijkheid vast, en ook dit heeft een impact op het kind.

- Contextuele factoren

De kwaliteit van de overige relaties in het gezin zijn ook bepalend. Wanneer er bij een kind sprake is van probleemgedrag, zien we vaak dat er binnenin het gezin een omgekeerde gezinshiërarchie plaatsvindt. Dan 'denkt' het kind meer te zeggen te hebben dan de ouders. Een huwelijksrelatie binnenin het gezin speelt ook een rol: wanneer de ouders altijd ruzie maken, zal het kind een grote mate van stress ondervinden. Deze stress heeft een nefaste uitwerking op de eigen ontwikkeling en het gedrag.

Wat dan weer een positief aspect is binnenin deze factoren is de siblingrelatie: dit werkt bevorderend voor het stellen van positief gedrag (en dus geen/minder probleem-/moeilijk gedrag).

- Globale factoren

De bredere factoren binnen het gezin spelen ook een rol: zoals de socio-economische status (SES). Wanneer armoede een rol speelt in het gezin, zien we meer probleemgedrag. De structuur in het gezin speelt ook een rol. Er is echter niet bewezen dat een eenoudergezin een voorspeller is tot het stellen van probleemgedrag.

2. School

Dit refereert naar veiligheid op school. Is er veel sprake van wangedrag op school, dan is er een link met jeugdcriminaliteit en dus onveiligheid. Dan is er ook het feit dat wanneer er al eens ernstige geweldsincidenten op school plaatsgevonden hebben, dat dit vaak leidt tot kopieergedrag.

Eveneens spelen de schoolfactoren een rol: een strenge school ten opzichte van een losse/meer vrije school is ook bepalend voor al dan niet goed gedrag.

De meeste scholen zetten inmiddels in op preventie- en interventieprogramma's. Dit bevordert positieve cijfers en zorgt er met andere woorden voor dat probleemgedrag wordt verminderd.

3. Vriendenkring of andere peers

De vrienden of vriendengroepen waarbij een jongere aansluiting vindt, is ook zeer belangrijk voor het stellen van probleemgedrag. Wanneer men aansluiting vindt tot een positieve groep, dat zich bijvoorbeeld richt op school, zal hierin worden meegegaan. Focust die groep zich echter op drugs, alcohol en criminaliteit, is dit een voorspellende factor voor probleemgedrag. Denk maar aan het belang van groepsdruk bij deze zaken, wanneer iemand vatbaar is voor groepsdruk zal die veel sneller 'meelopen' in het stellen van geweld en ander grensoverschrijdend gedrag.

We zien dat groepsdruk bepaald wordt door de vrienden(groepen), maar eveneens ook door de buurt of woonplaats. Wanneer er sprake is van een buurt waar veel mensen dicht bij elkaar wonen (bijvoorbeeld verschillende blokken van appartementen naast elkaar), of er is weinig sociale binding, dan zien we meer probleemgedrag in deze buurten. Door de veelheid aan mensen denken ze zelf 'onzichtbaar' te zijn, waardoor ze meer feiten ondernemen. De tolerantie ten aanzien van antisociaal gedrag is ook bepalend: de ene buurt vindt het normaal dat er probleemgedrag voorkomt, andere niet. Binnenin de buurt is alcoholbeschikbaarheid ook gevaarlijk, vooral bij minderjarigen. Ook dit zet aan tot het stellen van probleemgedrag. De mate van mobiliteit en de aanwezigheid van zwarte markteconomieën spelen bij dit alles ook nog een rol.

Soms is er ook een gebrek aan contact (vrienden of contact met de omgeving), dan is er sprake van sociaal isolement. Ook dit is een voorspellende factor voor probleemgedrag, uit verveling of eenzaamheid.

Brede sociale ofwel maatschappelijke factoren

Enkele andere factoren die nog een rol spelen zijn sociale integratie, de sociale klasse, inkomensverdeling, het niveau van de welvaart en de mate van werkloosheid. Sociale integratie gaat over de deelname aan sociale groepen ofwel sociale klassen. Is er deelname aan een sociale groep van kwetsbaren en armen, heeft dit een grote invloed op de ontwikkeling.

Het inkomen speelt ook een rol (waar het opleidingsniveau aan gekoppeld kan worden). Dit kwam eerder al ter sprake. Onder welvaart bespreken we de tolerantie ten opzichte van probleemgedrag. Wanneer men dit gedrag accepteert, zal dit veel frequenter voorkomen.

Dan is er nog de link tussen het krijgen van een uitkering, laag inkomen of werkloos zijn en het stellen van crimineel gedrag. Hiertussen werd een bewezen verband vastgesteld. (Nieuw Sociaal en Groen, 2021) Ook valt de buurt onder deze factoren, de uitleg is terug te vinden bij het onderdeel 'vrienden of andere peers'.

Als laatste aspect is het ook belangrijk om stil te staan bij de media. Sommige bronnen vermelden dat dit gedrag wordt uitgelokt (bijvoorbeeld een kort rokje, jurk, top met een diepe decolleté...). Waar de media het bespreekbaar maken aanpakt, kan het misschien ook aanzetten tot het stellen van dit gedrag (want: die deed dat omdat het meisje uitlokte dus ik mag ook). De media staat bekend om problemen uit te vergroten, maar ook het aanzetten tot kopieergedrag. (Van Lancker 3, 2021-2022)

Welke gevolgen hangen er vast aan daderschap van seksueel grensoverschrijdend gedrag?

In het strafwetboek wordt er een onderscheiding gemaakt tussen aanranding van de eerbaarheid en verkrachting.

Aanranding van de eerbaarheid vindt plaats vanaf iemand tot seksuele handelingen wordt gedwongen. Jongeren onder de 16 jaar die seksuele handelingen uitvoeren worden steeds beschouwd als aanranding van de eerbaarheid, ook al is er toestemming van beide partijen. Veelal zien we hieronder de handelingen die te maken hebben met de geslachtsdelen zoals het ongewenst betasten van de borsten of de penis. Het gaat dus wel om handelingen waarbij het slachtoffer lichamelijk betrokken is, dit betekent niet per sé dat er aanrakingen moeten zijn. Zo kan het vragen aan iemand om zijn kleren uit te doen, ook hieronder vallen.

Bij verkrachting gaat het om seksuele penetratie van welke aard en ongeacht welk middel gebruikt wordt, op een persoon die hier geen toestemming voor gegeven heeft. Zoals bij aanranding van de eerbaarheid wordt verkrachting ook beschouwd bij een persoon onder de 14 jaar die seksuele penetratie heeft ook al gaf deze persoon toestemming. Dit komt doordat er geen geldige toestemming gegeven kan worden op deze leeftijd voor seksuele handelingen.

Er wordt een onderscheid gemaakt in het zwaarder of lichter bestraffen van de dader op basis van...

- De ernst van de feiten
- De duur of eventueel herhaling ervan
- Leeftijd van het slachtoffer

Hieronder worden enkele seksuele grensoverschrijdende gedragingen opgesomd met hun strafbaarheid.

Als eerste bespreken we aantasting van de seksuele integriteit (aanranding). De maximumstraf voor aanranding is 5 tot 10 jaar gevangenisstraf zonder geweld en 10 tot 15 jaar gevangenisstraf met geweld. Er kan ook een geldboete worden opgelegd van 76.000 euro. De uiteindelijke straf hangt af van de omstandigheden.

Verkrachting wordt bestraft met een gevangenisstraf van 5 tot 10 jaar. Bij verzwarende omstandigheden kan de straf oplopen tot 20 of zelfs 30 jaar.

Het federaal parlement heeft het nieuwe seksueel strafrecht goedgekeurd. Deze wetgeving in België richt zich op een betere bescherming van het slachtoffer van seksuele integriteit en er worden strengere straffen opgelegd voor de dader. In deze wetgeving komt het begrip toestemming centraal te staan, wanneer de toestemming ontbreekt spreken we van een misdrijf. Ook wanneer het slachtoffer zich niet verweert tijdens de handeling, wordt er niet gesproken van toestemming. Deze kan worden ingetrokken elk moment voor of tijdens de seksuele handeling. Een voorbeeld hiervan is het gebruiken van een verkrachtingsdrug. Voor verkrachting wordt de straf verdubbeld. De basisstraf wordt hoger indien er sprake is van verzwarende omstandigheden. Een van deze verzwarende omstandigheden kan bijvoorbeeld spiking zijn, dit betekent dat je iemand gaat drogeren. Met deze omstandigheden wordt de straf verhoogd met 5 jaar (Teamjustitie, 2022).

Welke gevolgen hangen er vast aan het slachtoffer zijn van seksueel grensoverschrijdend gedrag?

Er valt heel wat onder seksueel grensoverschrijdend gedrag. De gevolgen die erbij komen zijn voor ieder persoon anders, afhankelijk van het karakter en de omstandigheden waarbij het incident voorkwam. Factoren zoals leeftijd en hoeveel personen erbij betrokken waren spelen ook een rol (Veilig Stappen, 2022).

Als we ons dan specifiek focussen op aanranding en verkrachting dan zijn hiervan een diverse reeks van gevolgen; ongewenste zwangerschappen, lichamelijke klachten, psychische klachten zoals verminderd zelfvertrouwen en zelfrespect (Moodspace,z.d) moeite met grenzen stellen, SOA's... Helaas kan je hierdoor ook gevoeliger zijn voor verslavingen en depressies. Het heeft ook gevolgen op lange termijn, denk maar aan de latere relaties (Veilig Stappen, 2022).

Welke tools zijn er al voor handen?

Pickasoll-methodiek van SENSOA

Het is belangrijk dat er een veilige omgeving gecreëerd wordt zodat er over gevoelige thema's gesproken kan worden. De Pickasoll methode kan een gebruikte tool zijn om de eerste afspraken vast te leggen. (Sensoa, 2022)

Privacy: Alles wat verteld wordt blijft binnen de groep.

Ik: We stellen ons open en spreken vanuit de ik-persoon.

Cultuur: Er moet rekening gehouden worden met de verschillende culturele achtergronden.

Keuze: Je mag zelf bepalen wat je wilt delen met de groep.

Actief: Meewerken.

Seksualiteit: Mensen gaan op verschillende manieren om met het begrip seksualiteit. Ieder persoon kan er iets anders onder verstaan.

Oriëntatie: Mensen hebben verschillende seksuele voorkeuren.

Luisteren: Zowel verbaal als non-verbaal

Lachen: Humor is belangrijk om in te verwerken

Terugvalpreventie

Het zorgt voor een daling in recidivecijfers bij jeugd delinquenten en in dit geval ook degene die zedenfeiten plegen. Het maakt gebruik van een drietal methodes.

1. Delictanalyse: de jongere spreekt over de gepleegde feiten. Ze leren hoe ze risicosituaties kunnen opmerken en krijgen inzicht over andere keuzemogelijkheden. Ze leren het opmerken van bepaalde signalen en grenzen en het herkennen van deze twee aspecten en het reageren hierop.
2. Cognitieve herstructurering: als de context duidelijk is geworden gaan ze aan de slag met de gedachtegang en attitudes. Dit wordt gedaan door het ingaan op bepaalde attitudes, voor en nadelen benadrukken en bepaalde veronderstellingen in vraag stellen. Via deze weg willen ze de jongeren ook laten nadenken over die attitudes. Die zelfreflectie is dus heel belangrijk. Op die manier wil men er voor zorgen dat men inzicht krijgt in die ongezonde gedachtegang. Dit kan onder andere ook worden gedaan bij het bekijken van filmfragmenten waarbij we de situatie van verschillende invalshoeken inspecteren. Hierdoor krijgen ze nieuwe inzichten in bepaalde situaties.
3. Vaardigheidstraining: ze krijgen een training in verband met hun communicatievaardigheden rond seksuele interactie. Het doel is om de homeostase te bevorderen en het leren omgaan met groepsdruk. Dit wordt gedaan door het gedrag actief uit te testen en hierop te reflecteren.

Good lives model

Protectieve factoren inzetten is hierbij belangrijk, denk maar aan het onderhouden van intieme stabiele relaties, het ouderschap en de bijkomende ondersteuning. Het model wordt vooral gebruikt bij plegers. (Noom & Van den Berg, 2019)

Vlaggensysteem

Het Vlaggensysteem is methodiek voor begeleiders van kinderen, jongeren en volwassenen om seksueel gedrag bespreekbaar te maken, correct in te schatten en op een correcte manier te reageren (Sensoa, 2022) (Janssens, 2019).

Er is gebleken dat deze methodiek zowel begeleiders als jongeren helpt om meer te weten over de seksuele ontwikkeling van jongeren en beter weten wat te doen bij seksueel grensoverschrijdend gedrag. Ook kunnen ze door het vlaggensysteem zowel positieve seksualiteit als grensoverschrijdend gedrag en seksueel misbruik beter bespreken met collega's, kinderen/jongeren en ouders (NCJ,z.d). Het is relevant dat meisjes en jongens elkaars verschillen leren begrijpen en van hieruit leren communiceren over, verlangens, waarden en eigen grenzen op het gebied van seksualiteit. Hierdoor leren ze onder andere elkaars grenzen respecteren.

Heel wat tools zijn gebaseerd op het vlaggensysteem zoals; "Tussen de lakens", "Buiten de lijnen", "mijn wens mijn grens".

1. Boys R Us spel (10 tot 15 jaar): dit bordspel is gericht op jongens, je leert hun nadenken over seksualiteit en relaties.
2. WOW: werken aan online weerbaarheid
Doelstellingen: jongeren worden bewust van de do's en dont's op vlak van internet, er worden concrete tips gegeven, er wordt getoond waar ze terecht kunnen met specifieke vragen en ze staan stil bij hun eigen grenzen en die van andere (pimento,z.d).

KAVES Model

Methode die kan gebruikt worden bij het maken van lessen rond onder andere seksueel grensoverschrijdend gedrag. Het kan ondersteuning bieden bij het formuleren van doelstellingen (Sensoa, 2022).

1. Het overbrengen van kennis.
2. Het vormen van attitudes.
3. Het aanleren van vaardigheden.
4. Het leren omgaan met diverse emoties.
5. Overlopen waar mensen steun kunnen vinden.

Rots en water

Eerst en vooral willen we de doelstelling van rots & water meegeven.

"De doelstelling is het bevorderen van een positieve ontwikkeling van sociale en emotionele competenties en het voorkomen en/of verminderen van problemen op het intrapersonlijke domein (psychologisch welbevinden, seksuele autonomie en depressieve gevoelens) en het interpersoonlijke domein (het verminderen van agressie, seksueel grensoverschrijdend gedrag en pesten) bij kinderen en jongeren."(Rots en Water Instituut,2022).

Er is een onderzoek gevoerd, genaamd: 'Effects of Rock & Water: an intervention to prevent sexual aggression'(2015) naar het verband met seksueel grensoverschrijdend gedrag. Hieruit is gebleken dat rots en water ervoor zorgt dat er minder seksueel grensoverschrijdend gedrag wordt gesteld. Daarnaast viel er op dat er meer zelfvertrouwen en zelfbeheersing was bij jongens, er was een opmerkelijke daling in het gebruik van verbale manipulatie tot het verkrijgen van seks (rots en water, 2022).

FlirterTwister

Dit is een spel dat je met iedereen kan spelen. Het draait er eigenlijk om tot waar dat jij of iemand anders vindt dat seksueel gedrag kan gaan.

Er zijn drie spelborden: Met wie, Wat en Wanneer.

De bedoeling is dat ieder persoon draait aan alle 3 de spelborden en uiteindelijk kom je drie termen uit.

Voorbeeld:

Met wie? Je coach

Wat? Probeert je te kussen

Wanneer: Op festivalcamping

De bedoeling is dat je hier dan in gesprek over gaat met elkaar (Sensoa,2022).

Interventietrap

1. Het opmerken van de situatie: het horen of zien van.
2. De gebeurtenis herkennen: je ziet iets waarvan je denkt dit is niet oké. Je herkent seksueel grensoverschrijdend gedrag.
3. Verantwoordelijkheid opnemen: realiseren dat er iets moet worden gedaan.
4. Reageren op de situatie en weten hoe (Sensoa,2019).

'Stop' methode

Twee spelers gaan recht tegenover elkaar staan, tot op een paar meter van elkaar. De ene speler (1) blijft staan en de andere (2) wandelt rustig naar de speler toe, die persoon (1) kan aangeven wanneer de ene speler (2) te dicht komt. Je kan er diverse oefeningen insteken; lopen naar de persoon of gebruik maken van de mimiek of lichaamstaal en zo moet de persoon kunnen ontdekken wanneer hij/zij moet stoppen met dicht komen.

Over mijn grens

De begeleider leest een bepaalde situatie voor, de leerlingen doen hun ogen dicht. De leerlingen moeten denken over de situatie en of dit over hun grens gaat of niet. Als ze hierover uit zijn dan mogen ze hun ogen opendoen. Er zijn drie begrippen die aangeven of het over hun grens gaat; rechtstaan (dat is oké voor mij), half rechtstaan (twijfel) en blijven zitten (dit wil ik helemaal niet).

Hieruit volgt een nabespreking.

Deel 2:

Dit deel gaan we kijken hoe leerlingen reageren op situaties die ze niet oké vinden.

Drie reactiemogelijkheden:

1. Vechten, hierbij doe je je handen in vechthouding: boos, schelden
2. Negeren, je omdraaien: blokkeren, over een ander onderwerp beginnen
3. Confronteren, stop zeggen: het niet willen delen van bepaalde zaken

Je gaat in een cirkel staan en de leerlingen mogen opnieuw hun ogen sluiten. De begeleider leest opnieuw een bepaalde situatie voor. De spelers moeten reageren op de bovenstaande manieren.

Hierop volgt de nabespreking. (Pimento, Sensoa & MOVISIE, 2018)

Hoe gaan andere landen om met seksueel grensoverschrijdend gedrag?

We zien dat er in verschillende landen een andere definitie wordt gezien onder seksueel grensoverschrijdend gedrag. Zo zullen zaken die in Afrika voorkomen sociaal acceptabel zijn, terwijl dit hier als grensoverschrijdend wordt beschouwd. Om hier een beeld van te kunnen scheppen, bespreken we hieronder enkele mogelijke aanpakken in verschillende landen.

In Nederland is sinds dit jaar de focus sterk komen te liggen op het stellen van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Naar aanleiding van verschillende incidenten de afgelopen jaren (denk maar aan The voice off Holland), willen zij het onderwerp zo breed mogelijk bekijken en een gepaste actie op verwerven (Rijksoverheid, 2022).

In het onderwijs zien we dat er over dit onderwerp weinig wordt gesproken met de jongeren. Dit blijkt uit een onderzoek van Bureau Beke & Research. Het doel van dit onderzoek is om seksueel grensoverschrijdend gedrag op scholen te voorkomen. De regering bekijkt of hun huidige wetgeving voldoet. In de conclusie staat dat in de helft van de gevallen het veiligheidsplan online op de website te vinden is, bij het andere deel staat het plan in de schoolgids, maar die was veelal niet duidelijk genoeg. We zien dat 18% van de leerlingen te maken hebben gehad met seksueel grensoverschrijdend gedrag. Hier zijn meisjes vaker slachtoffer dan jongens.

Als tweede voorbeeld nemen we Afrika onder de loep. We zien dat hier een sterk aantal toenames zijn in verkrachtingen zowel bij volwassen vrouwen als kinderen. We zien dat ook lesbische vrouwen onder het vizier staan bij Afrikaanse mannen, dit omdat de mannen beweren via geweld hun seksuele oriëntatie te kunnen corrigeren. Uit een onderzoek van 1999 waarbij 1500 schoolkinderen werden ondervraagd omtrent verkrachting, geeft een kwart van de geïnterviewden aan dat ze recreatieve groepsverkrachting als 'leuk' beschouwen. Meer dan de helft van de ondervraagden was er bovendien van overtuigd dat als een meisje 'nee' zegt, ze eigenlijk 'ja' bedoeld.

We zien dat het in Zuid-Afrika vaak om mannelijkheid gaat, in een ander onderzoek bleek dat een kwart van de Zuid-Afrikaanse mannen wel eens een vrouw verkracht heeft. De helft van deze groep heeft zelfs meermalen vrouwen tot seks gedwongen en één op de vier was nog geen 14 jaar oud. Groepsverkrachtingen komen vaak voor in Zuid-Afrika, dit wordt in hun cultuur beschouwd als een uiting van mannelijkheid, waarvan de groep getuige moet zijn (Tartuffel,202).

In de Islam zien we dat het niet is toegestaan voor een vrouw om te weigeren wanneer haar echtgenoot seks wilt. Wanneer zij dus geen geldig excuus heeft: menstruatie, nabloedingen na een bevalling,... mag zij niet weigeren. Er is een strenge waarschuwing voor de vrouw die het bed weigert, volgens Allah zou zij dan vervloekt worden door engelen. Wanneer de vrouw opstandig is, dan heeft zij geen recht meer op onderhoud. Binnen de Islam zien we dat de mensen verplicht zijn om hun instinct te gebruiken overeenkomstig aan de eisen van hun religie. Op deze manier kunnen ze hun seksuele lust in goede banen leiden en zijn ze trouw aan de Islam. Vrouwen worden als seksueel actief beschouwt, hierdoor is er een bepaalde angst voor de verslindende macht van haar. Vrouwen moeten daarom ingetoomd worden, het is toegestaan voor mannen om meerdere vrouwen te hebben.

Voor veel moslimmannen is een seksuele daad een bijdrage aan zijn mannelijkheid. Het hebben van veel kinderen, bevredigen van de eigen vrouw en indruk maken op andere speelt een belangrijke rol voor hen. Veel jongens worden thuis opgevoed met het idee dat zijn seksuele behoeftes bevredigd moeten worden.

We bekeken even hoe de Verenigde Staten omgaan met seksueel grensoverschrijdend gedrag. Hier vinden we vooral de oorsprong van de Me Too beweging terug. Deze werd namelijk opgestart door de zwarte activiste Tarana Burke uit New York. De beweging is vooral bekend van sociale media, waarbij mensen de hashtag #MeToo gebruiken. Dit doen ze om hun ervaringen met seksueel grensoverschrijdend gedrag te delen, zodat iedereen kan zien hoe groot dit probleem is binnen de samenleving.

Binnen het continent Azië gingen we gaan kijken naar verschillende landen.

Eerst namen we China onder de loep, hier was het zeer moeilijk om informatie rond seksueel grensoverschrijdend gedrag te vinden. Doordat er in dit land een censuur heerst, dit wil zeggen dat China een bepaalde machtspositie inneemt tegenover de bevolking. Hierdoor willen ze bepaalde informatie tegenhouden of verbieden van publicatie. Zoals in de Verenigde Staten bereikte de #MeToo beweging ook China, maar door de censuur kon hier niet veel over gesproken worden. Dus verzonnen ze iets anders die de censor niet terug kon vinden, namelijk #RiceBunny.

Hierna gingen we verder met India, dit wordt gezien als het gevaarlijkste land voor vrouwen. Ze lopen namelijk een groot risico om slachtoffer te zijn van seksueel geweld en daarnaast maken ze een grote kans om verhandeld te worden. Op deze manier kunnen vrouwen vaak seks- of huisslaaf worden.

Welke instanties bestaan er om slachtoffers van seksueel grensoverschrijdend gedrag te ondersteunen/helpen?

Er bestaan verschillende instanties die slachtoffers van seksueel grensoverschrijdend gedrag ondersteunen/helpen.

AWEL

Awel luistert naar kinderen en jongeren. Als je informatie zoekt, als je eens wilt praten met iemand of iets wilt vertellen over jouw belevenissen. Je kan gratis bellen, mailen, chatten of op het forum vragen stellen (Rosa vzw, z.d.).

Child focus

Je kan bij Child Focus terecht om gevallen van extra-familiaal seksueel misbruik te melden (Child Focus, z.d.).

Tele-Onthaal

Bij Tele-Onthaal kan je met al je zorgen (groot of klein) 24/7 telefonisch terecht, ook op feestdagen. Chatten kan elke avond vanaf 18 uur. Op woensdag- en zondagnamiddag al vanaf 15 uur. Elke conversatie met Tele-Onthaal is anoniem. De vrijwilliger die je helpt kan je nummer niet zien en de chat laat geen sporen achter op je laptop. Ook zijn de telefoongesprekken gratis en verschijnt het dus niet op je factuur (Tele-Onthaal, 2017).

1712

1712 is beschikbaar voor iedereen die een vraag heeft over geweld en misbruik of met geweld te maken heeft (gehad). Dit is zowel voor slachtoffers, daders als toeschouwers. Je kan 1712 elke werkdag van 9 tot 18 uur telefonisch bereiken. De chat is beschikbaar van maandag tot en met donderdag. De conversaties zijn volledig gratis en anoniem. 1712 luistert naar je verhaal, geeft je informatie en tips, denkt samen met jou na over wat je het best wel of niet doet en zorgt ervoor dat je de juiste hulp krijgt (1712, z.d.).

Stop geweld

Stop geweld is een website waar je antwoorden op je vragen kunt terugvinden wanneer je geconfronteerd bent geweest met seksueel geweld van welke aard ook. Daarnaast kan je er meer informatie verkrijgen over de zorgcentra na seksueel geweld, waar elk slachtoffer van seksueel geweld terecht kan (Rosa vzw, z.d.).

Centrum algemeen welzijn

CAW staat voor 'centrum algemeen welzijn'. Je kan er met je problemen terecht bij een hulpverlener. Het centrum algemeen welzijn biedt verschillende vormen van hulp. Zo kan je bij hen gewoonweg tussen de mensen zijn in een inloopcentrum en informatie en advies verkrijgen. Daarnaast heb je binnen het centrum algemeen welzijn ook langere begeleidingstrajecten, opvang of crisishulp wanneer de nood hoog is (CAW, 2022).

Lotgenoten seksueel geweld

Lotgenoten seksueel geweld (LSG) biedt een forum, chat en informatie voor Belgische en Nederlandse slachtoffers van seksueel geweld of misbruik. Via deze website kan je veel informatie verkrijgen en in contact komen met lotgenoten. Hierdoor vind je herkenning, begrip en kan je ervaringen, tips en informatie uitwisselen met elkaar. Dit werkt bemoedigend, steunend en stimulerend (Lotgenoten Seksueel Geweld, 2022).

Zorgcentra na seksueel geweld

België heeft sinds 2017 drie zorgcentra voor slachtoffer van seksueel geweld. Deze bevinden zich in Gent, Brussel en Luik. Ze zijn verbonden aan ziekenhuizen en slachtoffers kunnen er terecht voor medisch onderzoek, traumaverwerking en advies en bijstand van politie en parket (Rosa vzw, z.d.).

Nupraatikerover.be

Dit is een site die opgericht is door Childfocus. Je kunt er gratis en anoniem chatten over seksueel misbruik en verkrachting, als je gedwongen wordt om dingen te doen, of als je steun wilt omdat je iemand kent met zo een probleem (Rosa vzw, z.d.).

TEJO

TEJO zijn huizen waar je gratis en anoniem terecht kunt met alles waar je mee zit. Wanneer je tussen de 10 en 20 jaar bent kan je er praten met een therapeut als je een probleem hebt en er graag over wilt praten.

Steunfiguren

Naast al deze instanties kan je ook altijd terecht bij steunfiguren zoals iemand van je familie, je lief, leiding/trainer, (vertrouwens)leerkracht, beste vriendin/vriend, huisarts, iemand van je gezin en politie.

Besluit

Door de probleemexploratie ontdekten we de aanleiding voor het ontstaan van onze bachelorproef. Hiernaast kregen we ook de verwachtingen en doestellingen voor het eindproduct. Op die manier konden we starten met het afbakenen van ons onderwerp en de doelgroep. Hierbij hebben we een centrale onderzoeksvraag en enkele deelonderzoeksvragen opgesteld. Waarna we aan de slag gingen in de literatuurstudie met het verwerken van informatie vanuit onze vooropgestelde vragen. Deze literatuurstudie namen we mee naar de volgende fase, namelijk de developfase.

Tijdens de literatuurstudie hebben we kennis gemaakt met verschillende methodieken, de meest bekende zijn: Pickasoll-methodiek, Vlaggensysteem, Rots & Water en 'Stop'methode. Ook zagen we enkele begripsbepalingen die voor ons belangrijk waren, zoals seksueel grensoverschrijdend gedrag waarin we verschillende vormen zagen (seksuele intimidatie, seksueel misbruik en seksueel geweld). Daarnaast definieerden we ook grenzen. Er zijn vier soorten grenzen (zachte grenzen, sponzige grenzen, rigide grenzen en flexibele grenzen). Deze begrippen willen we graag op een actieve manier integreren. Vervolgens leerden we de factoren kennen die ervoor zorgen dat jongeren moeite hebben om hun grenzen aan te geven en zagen we factoren die weergeven hoe het komt dat jongeren seksueel grensoverschrijdend gedrag stellen. We vinden het belangrijk dat deze informatie meegegeven wordt aan de jongeren tijdens de vorming zodat ze weten waarom ze het moeilijk hebben om 'nee' te zeggen. Tenslotte zagen we enkele instanties die zich specifiek bezig houden met dit onderwerp. Dit leek voor ons belangrijk om te verwerken in onze tool.

Develop

Binnenin deze fase zijn we gestart met de observatie van de doelgroep. Daarnaast hebben we zelf eens mogen ondervinden hoe een sessie Rots & Water ineens zit. Deze sessie werd gegeven door onze bachelorproefbegeleidster, Liesbeth Latré. Om een beter resultaat te kunnen bereiken bij het ontwikkelen van onze tool, hebben we ook contact opgenomen met enkele externen zoals professionals en leerkrachten van het Centrum Leren en Werken.

Observaties

Klasobservaties

We hebben ons in groepjes opgesplitst om drie lessen bij te wonen van onze doelgroep. Het doel van deze observatie was om zicht te krijgen op de jongeren. Hoewel seksueel grensoverschrijdend gedrag meer en meer besproken/ zichtbaar wordt, merken we dat hier toch nog steeds heel wat taboe rond hangt. Het is niet evident om hier concreet zicht op te krijgen, velen houden dit liever privé. We baseren ons hiervoor op de informatie die we krijgen via Jo en Ilse.

Soort observatie

We hebben volledige klassen geobserveerd dus het ging over een groepsobservatie. We hebben namelijk meerdere personen tegelijkertijd geobserveerd. Er was sprake van een open observatie want de leerlingen waren ervan bewust dat ze door ons werden geobserveerd. We hebben zelf niet echt deelgenomen aan de lessen dus onze observatie was niet-participerend. Het ging hier om een vrije observatie aangezien we geen observatieschema op voorhand hebben opgesteld, we hebben geen concreet gedrag geobserveerd.

Besluit

Uit onze observaties hebben we gemerkt dat we ons taalgebruik zullen moeten aanpassen. Er zijn verschillende leerlingen die moeite hebben met Nederlands. Ook hebben de leerlingen het vaak moeilijk met bepaalde begrippen. We gaan ervoor moeten zorgen dat onze uitleg eenvoudig is en complexe woorden proberen te vermijden. De leerlingen gaven aan dat ze enthousiast waren om ons project te volgen. We moeten ook rekening houden met het feit dat het de laatste schooldag is voor de leerlingen. We weten nog niet op voorhand wat de grootte van de groep zal zijn tijdens het geven van de vorming, de leerkrachten gaven aan dat er een mogelijkheid was tot een kleinere groep door uitval van leerlingen. Bovendien hebben we gemerkt dat we zullen moeten inzetten op een vertrouwensband. Enkele ijsbrekers in het begin zullen dus niet overbodig zijn. Wat we er ook hebben uitgehaald is dat we een project gaan moeten uitwerken voor een diverse groep wat geslacht, leeftijd en cultuur betreft. Tot slot is het belangrijk dat we een interactieve vorming ontwikkelen. We merkten op dat bij de ene persoon onze grenzen iets verderaf lagen dan bij de ander.

Observatie Rots & Water

We mochten een sessie Rots & Water bijwonen, deze werd gegeven door onze bachelorproefbegeleidster Liesbeth Latré. Rots en Water is een psychofysieke weerbaarheidstraining, waarbij er aan de hand van fysieke oefeningen, mentale en sociale vaardigheden worden aangeleerd en/of versterkt. Er wordt aan de slag gegaan met actieve oefeningen die jongeren zelf kunnen voelen/ervaren en is dus minder verbaal gericht. Dit lijkt ons een bruikbare methodiek omdat jongeren het vaak wel fijn vinden om actief bezig te zijn. Hierdoor wilden we dit als groep zelf eens ervaren, vooraleer we dit konden toepassen op onze doelgroep.

Soort observatie

Er was sprake van een open en groepsobservatie. We observeerden onszelf, als groep, zodat we konden ondervinden wat deze sessie inhoudt vooraleer we dit overbrengen naar de doelgroep. Dit behoort tot ervaringsleven.

We kozen zowel voor een participerende als niet-participerende observatie. We namen zelf deel aan de sessie, maar konden ook de anderen observeren. Dit houdt in dat we ons eigen gevoel konden nagaan en dat er iemand buiten de sessie ons als groep observeerde.

Besluit

We kregen eerst wat extra uitleg over deze methode. Liesbeth vertelde ons waarvoor de termen staan, wat de doelstellingen zijn en welke verschillende vormen er bestaan. Hierna ging de sessie van start en mochten we enkele oefeningen zelf uitproberen. We leerden onze eigen grenzen kennen en die van elkaar. Naast het participeren in de sessie konden we elkaar ook observeren. Op die manier konden we zien hoe iemand zijn lichaamstaal verandert wanneer er over de persoonlijke grens wordt gegaan. We kozen er ook voor om hierbij een groepslid niet-participerend te laten observeren om meer zicht te krijgen op de groepsdynamiek.

Interviews

Wij hebben contact opgenomen met verschillende experts om ons verder te verdiepen in het onderwerp 'seksueel grensoverschrijdend gedrag'. Helaas zijn zeer veel organisaties hier niet op ingegaan, zoals: JAC, Awel, 1712, 'T zitemzo, WatWat, Grenswijs, Nupraatikerover, CAW en Stop Geweld. Dit door de drukte binnenin deze organisaties. Wel hebben we Sensoa en EXIT kunnen bereiken.

Soort interview

Onze interviews met de organisaties gingen online door. We kozen voor een semi-gestructureerd interview, ook wel half-open of half-gestructureerd interview genoemd. Zo zullen de interviews een enigszins gelijkaardig verloop hebben waardoor we ze beter kunnen vergelijken.

Vragen

- Waar moeten we volgens jullie zeker rekening mee houden bij het uitwerken van de tool?
- Hebben jullie enkele tips over hoe we het vlaggensysteem kunnen aanpassen naar onze doelgroep (17 – 20 jaar)?
- Zijn er al reeds beschikbare tools die jullie gebruiken en die we zeker eens moeten bekijken?
- Hoe pakken jullie het aan om dit onderwerp op een aangename manier bespreekbaar te maken?
- Houden jullie rekening met afkomst/ethniciteit bij jullie aanpak?

Organisaties

Sensoa

We interviewden Riet Vanderstichele, zij was een medewerkster binnen de organisatie Sensoa. Hier gaf ze ouderavonden rond tieners op vrije voeten, seksualiteit, veranderingen van het lichaam, et cetera. Daarnaast gaf ze ook vormingen rond het Vlaggensysteem.

We stelden haar de vraag hoe Sensoa het onderwerp seksueel grensoverschrijdend gedrag op een aangename manier bespreekbaar maakt.

Bij het begin van een sessie met nieuwe cliënten, starten de medewerkers met het aanbrengen van begrippen rond seksualiteit en dit op een laagdrempelige en open manier. Hierna maken ze de overstap naar het Vlaggensysteem, dit doen ze omdat Sensoa wil dat jongeren over hun seksualiteit spreken en hierbij weten waar hun grenzen liggen.

Riet gaf ons de tip om met de kennis van het Vlaggensysteem aan de slag te gaan, maar daarbij de afbeeldingen achterwege te laten. Ze raadt aan om eerder gebruik te maken van dagdagelijkse beelden of beelden uit de media.

EXIT

Exit werkt meestal niet met het Vlaggensysteem, aangezien zij individuele therapieën geven op maat. Zij werken expliciet met personen die grensoverschrijdend gedrag hebben gesteld. Ze worden doorverwezen door de jeugdrechtbank. Wel vinden ze het vlaggensysteem een goede tool om mee aan de slag te gaan. Ze raadt aan om de zes criteria van het Vlaggensysteem in onze vorming toe te passen en dit als basis te gebruiken. De opmerking hierbij was dat als we zelf iets willen uitwerken, we moeten letten op het juist interpreteren van zaken. Kijk maar naar het Vlaggensysteem, bij bepaalde prenten zou je denken dit is oké, maar als je de info verder leest is het eigenlijk niet oké en gaat het over de grens.

Exit gaf nog als tip dat het belangrijk zal zijn dat we onze vorming goed kaderen, omdat het juist een gevoelig onderwerp is. We moeten melden dat als ze even naar buiten willen, het mogelijk is en dat ze ons eventueel ook kunnen spreken na de vorming.

Ze gaf nog mee om het Vlaggensysteem voor volwassenen nog eens goed door te nemen en Sensoa en het JAC te contacteren voor verdere vragen die ons kunnen helpen om onze tool te realiseren.

Wat betreft seksueel grensoverschrijdend gedrag en cultuurverschillen, raadt ze <https://www.trefpuntodi.be/> aan, hierin staan verschillende artikelen die we eventueel zouden kunnen gebruiken voor verdere relevante info.

Leerkrachten

Naast de organisaties vonden we het belangrijk om enkele leerkrachten van het Centrum Leren en Werken in Kortrijk te bevragen. Zij werken immers dagelijks met de doelgroep waarvoor we onze tool uitwerken.

Leerkrachten Centrum Leren en Werken Kortrijk (Jo Bossuyt, Ilse Snauwaert en Elke Claeys)

Naar aanleiding van de interviews werd duidelijk dat de leerkrachten die we konden bevragen belang hechten aan het onderwerp seksueel grensoverschrijdend gedrag. Grotendeels door de verhalen die passeren in de klas. Ze vinden het belangrijk om hierop in te gaan omdat ze merken dat zij en collega's niet de geschikte tools voor handen hebben.

Ze vinden de materialen die al voor handen zijn niet geschikt voor hun doelgroep (te kinderachtig, niet laagdrempelig, minder variatie,...). Zelf verkiezen ze een interactieve tool om op een laagdrempelige manier aan de slag te gaan met de leerlingen. We dienen rekening te houden met de aandachtspanne van de leerlingen en de diverse klasgroep. Specifiek willen ze dat we aandacht schenken aan zowel slachtoffer- als ouderschap. Ze verkiezen geen specifieke aandacht te richten op etniciteit.

Het is belangrijk dat we een tool ontwikkelen die specifiek gericht is naar de doelgroep van het Centrum Leren en Werken in Kortrijk, maar die tegelijk kan toegepast worden bij verschillende klassen.

Dit wil zeggen dat het voor grote en kleine groepen geschikt moet zijn, van verschillende leeftijden, en voor diverse gendervoorkeuren.

Als tip gaven ze dat we de modules stapsgewijs moeten opbouwen zodat er vertrouwen gecreëerd wordt. Ze hechten er belang aan dat de leerlingen zich veilig voelen en niet verplicht worden om te spreken. Er dient duidelijk aangegeven te worden wat het doel is van de sessie. Dagelijkse situaties moeten zeker voorkomen zodat de leerlingen een realistisch beeld krijgen. Ze gaven aan dat we dienen rekening te houden met de directheid van de leerlingen. Het zal belangrijk zijn om veel motivatie uit te stralen en ons te wapenen tegen eventuele desinteresse van hun kant uit. Een belangrijk aandachtspunt is om rekening te houden met gevoeliger thema's, zoals bijvoorbeeld verkrachting.

Tim Deldaele: leerkracht Centrum Leren en Werken

In het Centrum Leren en Werken kregen we de kans om te spreken met Tim, hij is een leerkracht in de keuken. Bij dit gesprek gaf hij ons enkele tips mee in verband met de omgang met onze doelgroep. Hij gaf aan dat we onze vorming op het niveau van de leerlingen moeten geven, daarmee bedoelt hij dat we geen typische leerkrachtenpositie mogen innemen.

Algemeen Nederlands wordt afgeraden en we moeten ons aanpassen aan de spreektaal van de jongeren. Op deze manier kunnen we sneller een vertrouwensband creëren, wat cruciaal is bij het geven van dergelijke vormingen. Ook is humor een belangrijke factor: dit gebruiken zorgt voor meer interesse en interactie. Eveneens benadrukte hij het belang van dagelijkse gebeurtenissen, dit kunnen we (al dan niet fictief) toepassen op ons eigen leven. Daarnaast is het zeer belangrijk dat wij onszelf openstellen: zelf ervaringen delen, emoties uiten en vertrouwen hebben in de jongeren.

Besluit

Uit de verschillende interviews is gebleken dat het belangrijk zal zijn om een veilig klimaat te creëren. Dit gaan we aanpakken door te starten met het maken van afspraken en vertrouwens oefeningen. Verder zal het belangrijk zijn om betrokken te zijn bij de jongeren en hun leefwereld. Dit willen we concreet aanpakken door niet te formeel te spreken en zelf enthousiast te zijn. Er wordt ons aangeraden om de oefeningen laagdrempelig op te bouwen zodat de leerlingen op deze manier de kans krijgen om al dan niet persoonlijke zaken te vertellen. Ook wanneer ze iets niet willen delen, respecteren we dit en gaan we hen niet opdringen.

Om de leerlingen hun interesse op te wekken hebben we ervoor gekozen om aan de slag te gaan met interactieve oefeningen. Ook gaan we bij het uitwerken van de tool rekening houden met de leefwereld van de jongeren zodat de oefeningen niet kinderachtig overkomen.

Voor- en nadelen bestaande tools

Na het opzoeken van de verschillende tools in onze literatuurstudie, vonden we het belangrijk om hiervan de voor-en nadelen op te sommen. Op deze manier werd duidelijk welke tools het meest bruikbaar waren om toe te passen in ons vormingspakket.

Rots&Water

Voordelen	Nadelen
Voor verschillende doelgroepen toegankelijk.	Certificaat nodig voor je het mag hanteren.
Er is een afwisseling tussen actief en passief.	Niet voor therapeutische doeleinden, doet langdurige problemen niet verdwijnen.
Voorkomt problemen op vlak van interpersoonlijk en intrapersoonlijk domein (= preventieve functie).	
Uit onderzoek blijkt dat er minder kans is op seksueel grensoverschrijdend gedrag.	

Filtertwister

Voordelen	Nadelen
Het is een laagdrempelige tool.	Het is niet geschikt voor bepaalde leeftijdsgroepen.
Op interactieve en speelse manier ondervinden waar je eigen grenzen liggen en die van een ander.	Het is niet wetenschappelijk onderzocht en opgesteld.
Het is een specifieke tool voor seksueel grensoverschrijdend gedrag.	Het is niet geschikt voor grotere groepen.
Kan één op één gebruikt worden.	

Vlaggensysteem

Voordelen	Nadelen
Het is een toepassing op maat gemaakt voor verschillende doelgroepen.	Onvoldoende aangepast aan diversiteit rond genderidentiteit, seksuele oriëntatie en cultuur.
Er kan actief/interactief aan de slag gegaan worden. (bv. Kaartenset)	Bij slachtoffers van seksueel grensoverschrijdend gedrag kan het vlaggensysteem negatieve herinneringen oproepen.
Het is gebaseerd op wetenschappelijke kennis.	Kritische bedenkingen van eerste versie: uitkomsten te weinig wetenschappelijk onderbouwd, doelstellingen niet altijd geformuleerd zoals het hoort, interventiemethodes niet duidelijk en wetenschappelijke duiding is voor verbetering vatbaar.
Er is een opsplitsing van gender. Dit is een voordeel omdat jongens en meisjes seksueel gedrag anders ervaren.	Opsplitsing van gender kan nadeel zijn want wat doen we met transgenders? Door opsplitsing worden jongens sneller bestempeld dan meisjes. Samenvattend: te weinig onderzoek naar genderverschillen binnen het vlaggensysteem.

Opsplitsing van leeftijdscategorieën. (kinderen en jongeren – volwassenen)	De normatieve lijst is gebaseerd op westerse gegevens en moet verder ontwikkeld worden op vlak van etniciteit en cultuur.
Breed doelgroep: Doelgroep kunnen zowel opvoeders als begeleiders zijn als ook (niet-) betrokkenen van seksueel grensoverschrijdend gedrag.	
Verskillende doelen: Inzicht krijgen, (eigen en andermans) grenzen herkennen en respecteren, weerbaarder worden,...	
Kan als preventief werkinstrument gebruikt worden.	
Apart vlaggensysteem voor kinderen en jongeren met bijzondere behoeften.	

Good Lives Model

<https://www.scriptiebank.be/sites/default/files/e46daf8270d61f9d7efa3639ac738cc2.pdf>

Voordelen	Nadelen
Het vraagt meer aandacht voor positieve factoren.	Er is nog geen bewijs dat dit model een positief effect heeft op recidivegedrag.
Door het versterken van deze positieve factoren voorkom je een terugval van risicogedrag.	
Het model focust zich niet op één factor, maar op meerdere factoren, zoals: individuele factoren, omgevingsfactoren, ...	Een valkuil hiervan kan zijn dat hulpverleners hun netwerk te groot gaan afbakenen.
Kan voor alle leeftijden gebruikt worden.	

Pickasoll

Voordelen	Nadelen
De afspraken zijn een duidelijke houvast waarnaar kan verwezen worden voor en tijdens het gesprek.	Veiligheid kan niet gewaarborgd worden wanneer de jongeren de begeleider niet/matig kent.
Kan een voordeel zijn wanneer het door een vertrouwenspersoon geleid wordt, zoals een klastitularis	De hoge verwachtingen die gesteld worden aan een begeleider zullen niet door iedereen volbracht kunnen worden.
De afspraken worden samengevat a.d.h.v. een goed te onthouden term (PICKASOLL). Dit kan ervoor zorgen dat de afspraken beter onthouden worden.	

KAVES Model

<https://www.sensoa.be/de-inhoud-van-seksuele-opvoeding-bepalen-met-kaves>

Voordelen	Nadelen
Het model helpt om de doelstellingen en de inhoud van een vorming op elkaar af te stemmen.	Je kan het niet één op één gebruiken.
Kan toegepast worden op alle lesthema's.	
Kan in verschillende werkvormen gebruikt worden, bijvoorbeeld: quiz, checklist, rollenspel, ...	

Terugvalpreventie

Voordelen	Nadelen
Bij herhaaldelijk voorkomen van seksueel grensoverschrijdend gedrag kan dit op individueel niveau ingezet worden bij de dader.	Het is moeilijk toepasbaar bij een (klas)groep.
	Lastig om inzicht te krijgen op een eventueel herhaaldelijk patroon

Interventieladder

Voordelen	Nadelen
Hulpmiddel om gesprek te analyseren.	Moeilijk te gebruiken op tijdens één op één gesprek, beter gebruiken bij het luisteren naar twee mensen.
Gesprekspartners kunnen op verschillende manieren invloed uitoefenen op het gesprek, dit aan de hand van maximale of minimale invloed.	

'STOP' methode

Voordelen	Nadelen
Ervaringsgerichte tool.	Kan een ander resultaat hebben bij goed of minder goed samenhangende groep, waardoor je geen verschil zou kunnen merken.
Laat je duidelijk en snel aanvoelen waar je eigen en de ander zijn grenzen liggen.	
Eenvoudig toepasbaar bij diverse groepen (in grootte, leeftijd, genderverdeling...).	

Over mijn grens

Voordelen	Nadelen
Geen beïnvloeding door anderen doordat ze hun ogen toe hebben.	Bij nabespreking kan het confronterend zijn.
	Angst om eigen ervaring te delen.

Deelonderzoeksvragen

- Wat willen we bereiken met onze vorming?

Wij willen met onze tool de leerlingen van het Centrum Leren en Werken in Kortrijk assertiever maken. Onze bedoeling is om het thema seksueel grensoverschrijdend gedrag aan te kaarten en hen hier wegwijs in te maken. We willen onze aandacht richten op de gevolgen van ouderschap en slachtofferschap van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Hiermee bedoelen we het nee kunnen zeggen op seksueel grensoverschrijdend gedrag, je eigen en andermans grenzen leren kennen en respecteren. Uiteindelijk zou het een mooie realisatie kunnen zijn, mocht onze tool ook in andere voorzieningen gehanteerd worden.

- Op welke manier kunnen we ervoor zorgen dat er duidelijke afspraken zijn en deze gerespecteerd worden?

We zullen een drie- tot vijftal regels vooropstellen. De regels die belangrijk zullen zijn bij het geven van de vorming zijn respect, privacy, keuzes maken en luisteren.

We achten het belangrijk dat alles wat gedeeld wordt met de groep, ook binnen de groep blijft. We spreken vanuit de ik- persoon en ons eigen ervaring. We beschuldigen niemand van zaken binnen deze groep en mocht je hierover iets willen vertellen kan je altijd vragen aan één van ons om even apart te gaan zitten. Wanneer iemand zijn mening brengt respecteren we dit en gaan we hier niet op reageren, zodat er geen discussie ontstaat. Er is geen verplichting om iets te zeggen, je doet dit als je hier comfortabel bij voelt. We vinden humor belangrijk, er mag zeker eens gelachen worden maar iemand uitlachen tolereren we zeker niet. Met deze regels willen we respect naar elkaar toe bereiken.

- Hoe kunnen we een veilig klimaat creëren in de groep?

Wij willen een veilig klimaat creëren door ruimte te laten om niet te antwoorden, wanneer de jongeren zich hierbij niet goed voelen. Hiernaast willen we gebruik maken van vertrouwens oefeningen en een cool down. Als groep willen we ook een veilig gevoel overbrengen, dit zullen we doen door openheid, positiviteit en zelfvertrouwen uit te stralen. Daarnaast is het belangrijk dat we duiden wat we willen overbrengen.

- Hoe kunnen we de aandacht van de jongeren blijven behouden tijdens de vorming?

Door interactief aan de slag te gaan en zelf enthousiast te zijn. Het is ook belangrijk te zorgen voor een goede integratie van de theorie in de praktijk. Daarbij zijn de vertrouwens oefeningen ook van belang; zowel in het begin, als na de pauze en op het einde. Bovendien zal het creëren van een vertrouwens omgeving cruciaal zijn, wanneer iemand zich niet geaccepteerd voelt, zal hij/zij ook minder snel deelnemen aan het groepsgebeuren.

- Hoe zullen we omgaan met leerlingen die moeite hebben met de taal?

We zullen ons taalgebruik eenvoudig en laagdrempelig houden door geen moeilijke vaktermen te gebruiken. Wanneer iemand moeite heeft met het begrijpen van bepaalde woorden, dan zullen we deze verduidelijken. We behouden een standvastig tempo en spelen in op de situatie die zich voordoet.

Daarnaast kregen we als tip bij deze deelonderzoeksvraag om sowieso geen Algemeen Nederlands te gebruiken, omdat de leerlingen op deze manier het gevoel krijgen dat wij 'boven' hen staan. Het gevolg hiervan is dat zij zullen afhaken en geen/weinig interesse zullen hebben in onze vorming.

- Hoe zorgen we voor een duidelijke samenhang?

Om samenhang te creëren zullen we zorgen voor een duidelijke structuur aan de hand van de vier vooropgestelde modules of thema's (opwarming, waar liggen mijn grenzen, wat als ze over mijn grenzen gaan & cooldown). We geven telkens aan, aan welk thema we werken en proberen een zo logisch mogelijke volgorde voorop te stellen. Elke module zal dan ook worden gestart met een inleiding, de spelvorm zelf en een kleine afsluiting.

- Op welke manier houden we rekening met jongeren die seksueel grensoverschrijdend gedrag plegen?

We zullen hierop ingaan door de leerlingen bij te brengen wat al dan niet verstaan wordt onder seksueel grensoverschrijdend gedrag. De aandacht zal gaan naar wat strafbaar is en wat niet. Om hier een lijn in te trekken is moeilijk, maar aan de hand van casussen en actuele voorbeelden gaan we afdalen bij de jongeren in hoeverre dit bij hen gekend is. Achteraf geven we hier meer uitleg bij en geven we aan wat kan en wat niet kan. Op deze manier maken we geen onderscheid tussen dader en slachtoffer in de groep, maar tegelijkertijd kijken de jongeren op deze manier naar eigen verantwoordelijkheid.

- Hoe kunnen we ervoor zorgen dat de gemaakte vorming ook in de toekomst gebruikt kan worden?

We willen een draaiboek afgeven waarbij we uitgebreide fiches ontwikkelen met de informatie over de verschillende oefeningen die zullen gegeven worden in de vorming. Hierbij willen we ook op bepaalde fiches een QR-code plaatsen die de leerkrachten zal doorverwijzen naar een video waarbij wij kort gaan uitleggen hoe ze de oefeningen kunnen uitvoeren. Om het voor de leerkrachten/begeleiders van de vorming overzichtelijk te maken kiezen we ervoor om de fiches volgens kleur onder te verdelen. De verschillende delen (opwarming, "Waar liggen mijn grenzen?", "Wat als ze over mijn grenzen gaan?" en cooldown) zijn op deze manier eenvoudig terug te vinden in het draaiboek.

Besluit

In deze bachelorproef werd er een omschrijving gegeven over seksueel grensoverschrijdend gedrag en wat hier allemaal bij komt kijken. Daarnaast hebben we een tastbare tool ontwikkeld die de leerkrachten van het CLW in Kortrijk kunnen hanteren om hun leerlingen meer bij te leren over seksueel grensoverschrijdend gedrag. Dit is een moeilijk bespreekbaar onderwerp zoals we al eerder zagen, voor vele jongeren is het niet evident om hier open over te communiceren naar anderen toe. Ondanks het een moeilijk bespreekbaar thema is, achten we het zeer belangrijk naar de latere groei toe van de leerlingen. Ook dit is het doel van het Centrum Leren en Werken in Kortrijk, ze willen hun leerlingen tot zelfstandige en zelfredzame volwassenen de wijde wereld in sturen.

In onze literatuurstudie konden we reeds kennis maken met beschikbare methodieken die we hebben geïntegreerd in onze tool, onder andere Pickasoll, Vlaggensysteem, Rots&Water enzovoorts. Niet alleen het praktische is van belang, ook het theoretische aspect heeft een belangrijke rol in onze vorming. Er werd ons meegegeven vanuit experts, leerkrachten et cetera om geen theorieles te geven. Vandaar hebben wij de theorie op een speelse manier geïntegreerd waarin de begrippen aan bod komen aan de hand van een quiz en de leerlingen leren wat al dan niet als strafbaar wordt beschouwd rond dit thema. Een van de doelstellingen die vanuit onze opdrachtgever voortkomt, is de jongeren leren inzien waarom ze het moeilijk hebben om nee te zeggen. Met alle informatie die we onderzocht hebben, konden we ook dit integreren in onze tool. Aan de hand van concrete factoren, kunnen de jongeren zelf actief gaan nadenken wat voor hen mogelijks de oorzaak hiervan kan zijn. Op deze manier bevorderen we hun zelfinzicht en stimuleren we op een laagdrempelige manier om hierover te spreken met anderen.

Onze tool kan gebruikt worden door leerkrachten als middel om de jongeren te leren hun eigen grenzen te bewaken. De leerlingen leren gedragingen rond seksueel (grensoverschrijdend) gedrag inschatten en beoordelen, alsook om deze van anderen te respecteren. Op basis van onze observaties en interviews hebben we de belangrijkste zaken geïntegreerd in onze tool. Enerzijds zijn dit de verschillende thema's die zeker aan bod moeten komen en anderzijds gaat dit om een veilige ruimte te creëren voor de leerlingen. We gaan aan de slag met een opwarming en zullen daarna het thema 'waar liggen mijn grenzen' bespreken. Het volgende thema heet 'wat als ze over mijn grenzen gaan' en daarna sluiten we af met een cooldown. Een veilig klimaat creëren we door in te zetten op de vertrouwensband met de jongeren. We laten hun merken dat wij in geen enkel opzicht boven hen staan door ons te verdelen onder de groep en zelf ook dingen te delen met hen. Wanneer iemand niet wil antwoorden, respecteren we deze keuze en bedanken we hen steeds voor elke inbreng.

Iets die we als beperking kunnen beschouwen in onze tool, is het feit dat de jongeren onvoorspelbaar zijn wanneer het aankomt op het volgen van de vorming. Je kan heel dynamische groepen hebben of anderzijds heel ingetogen groepen. Hoe dan ook kunnen we alleen maar aanmoedigen om zelf enthousiast te blijven en te blijven inzetten op die vertrouwensband. Het is een thema die veel discussie kan uitlokken maar ook dit zijn momenten om te grijpen en mee aan de slag te gaan. Al kan het lijken dat de jongeren geen interesse hebben, zullen zij onbewust toch zaken oppikken. Tijdens de vorming hebben we opgemerkt dat het een confronterend thema is. De jongeren gaven zelf aan dat dit onderwerp meer besproken moet worden in het onderwijssysteem. Er is een geringe kennis over seksueel grensoverschrijdend gedrag en de jongeren hebben vaak een stereotiep beeld over wat hieronder valt.

Bronnenlijst

- ArboNed. (19september 2019). *Hoe vaak komt seksuele intimidatie voor?* Geraadpleegd op 5 mei 2022, van <https://www.arboned.nl/nieuws/hoe-vaak-komt-seksuele-intimidatie-voor?fbclid=IwAR2SfR0QS3TZ7njmYZdkV2Ys9HxiklApwNa0X80ZAuBUb8HMBiA2e9SvMlo>
- Blow, H. (2018, 16 oktober). *Ook mannen zijn slachtoffer van grensoverschrijdend gedrag*. Geraadpleegd op 4 mei 2022, van <https://sociaal.net/opinie/mannen-slachtoffer-grensoverschrijdend-gedrag/>
- Bohn Stafleu van Loghum (1 november 2012). *Andere cultuur, andere grens?* Geraadpleegd op 21 februari 2022, via <https://mijn.bsl.nl/andere-cultuur-andere-grens/605126%C2%A0>
- CAW. (2022). *Jouw vraag is onze eerste hulp*. Geraadpleegd op 4 mei 2022, van <https://www.caw.be/hoe-wij-helpen/>
- Child focus. (2017, oktober). *Sexting@school* [brochure]. Geraadpleegd op 5 mei 2022, https://www.sensoa.be/sites/default/files/digitaal_materiaal/sextingatschoollesvoorbereidingsecurdaironderwijs.pdf
- Conciencia. (2022). *Waarom is het moeilijk om je grenzen te bewaken?* Geraadpleegd op 4 mei 2022, van <https://conciencia-coaching.nl/grenzen-aangeven/waarom-is-het-moeilijk-om-je-grenzen-te-bewaken/>
- Désirée Du Roy. (26 oktober 2021). *1 procent van de mensen is psychopaat: zo herken je hem of haar*. Geraadpleegd op 6 mei 2022 via <https://www.welingelichtekringen.nl/geen-categorie/3060083/1-procent-van-de-mensen-is-psychopaat-zo-herken-je-hem-of-haar.html>
- De Vos, V. (8 maart 2018). *Van #MeToo naar #RiceBunny in China: vechten tegen de censuur en de eeuwenoude cultuur*. Geraadpleegd op 13 juni 2022 via https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2018/03/08/-metoo-in-china--een-gevecht-tegen-de-censor-en-de-eeuwenoude-cu/?fbclid=IwAR2PuAR0_n6fgVywntJ53wBb-DdAifoRW21HwpKwCJBjUxcoPSsgorF1iaA
- Dr. van Mesdag, S. (z.d.) *Seksueel grensoverschrijdend gedrag*. Geraadpleegd op 6 mei 2022, van <https://www.vanmesdag.nl/behandeling-beveiliging/onze-patienten/seksueel-grensoverschrijdend-gedrag/>
- EQ Libre. (28 november 2016). *Transgenerationele overdracht van trauma*. Geraadpleegd op 5 mei 2022 via <https://www.eqlibre-eft.nl/transgenerationele-overdracht-trauma/>
- Frans, E., De Wilde, K., Janssens, K., Van Berlo, W. & Storms, O. (2016). *Buiten de lijnen: Handleiding*. Garant.
- Frans, E., De Wilde, K., Janssens, K., Van Berlo, W. & Storms, O. (2016). *Buiten de lijnen: Onderbouwing*. Garant.
- Frans, E. & Franck, T. (2014). *Vlaggensysteem: Reageren op seksueel (grensoverschrijdend) gedrag van kinderen en jongeren*. Garant.
- Grenswijs. (z.d.) *AUTISME EN SEKSUEEL GRENsoverschrijdend GEDRAG*. Geraadpleegd op 6 mei 2022, van https://www.grenswijs.be/autisme-en-seksueel-grensoverschrijdend-gedrag?fbclid=IwAR2hgfB57rxW8x_EKcJXknv4oZ2Zdsh3U3ByKQyKtv5Mtpf99QrTTqcs3MM

- Heart4happiness. (2019). *Grenzen*. Geraadpleegd op 4 mei 2022, van <https://heart4happiness.nl/begrippenlijst/begrippenlijst-2/grenzen/>
- Hellems, S.; Buysse, A. (z.d.) *Seksueel grensoverschrijdend gedrag* [onderzoek]. Universiteit Gent. Geraadpleegd op 5 mei 2022, van <https://www.ugent.be/pp/ekgp/nl/onderzoek/onderzoeksgroepen/relatie-en-gezinsstudies/sexpert/sgg.pdf>
- Hermans, B. (2019). *Wat zijn grenzen en waar zijn ze goed voor?* Geraadpleegd op 4 mei 2022, van <https://changeofheart.nl/kennisbank/persoonlijke-ontwikkeling/wat-zijn-grenzen/>
- Hersenstichting. (2022). *Autismespectrumstoornissen*. Geraadpleegd op 6 mei 2022, van https://www.hersenstichting.nl/hersenaandoeningen/autismespectrumstoornissen-ass/?fbclid=IwAR2brLR6s7cMwWRsOQnFL_OTVt1xhkhwsh-JQd3WismS8KyNXRYp9caQ6Dc
- Hofman, S. (2017, september 28). *Heb jij moeite met grenzen aangeven?* Geraadpleegd op 5 mei 2022 via <https://www.relatieverslaving.com/2017/09/28/heb-jij-moeite-met-grenzen-aangeven/>
- InfoNu. (2021, 28 augustus). *Zuid-Afrika: verkrachting en seksueel geweld vrouwen/meisjes*. Geraadpleegd op 13 mei 2022, van <https://mens-en-samenleving.infoNu.nl/sociaal-cultureel/76310-zuid-afrika-verkrachting-en-seksueel-geweld-vrouwenmeisjes.html>
- Janssens, K. (2019, 28 maart). *Doen wat werkt! Het Vlaggensysteem*. Geraadpleegd op 4 mei 2022, van <https://www.ncj.nl/actueel/nieuws/artikel/doen-wat-werkt-het-vlaggensysteem>
- Kenniscentrum LVB. (z.d.). *Wat is LVB?* Geraadpleegd op 6 mei 2022, van <https://www.kenniscentrumlvb.nl/wat-is-lvb/>
- Lotgenoten Seksueel Geweld. (2022). *Forum, chat en informatie voor slachtoffers van seksueel geweld*. Geraadpleegd op 4 mei 2022, van <https://www.lotgenotenseksueelgeweld.nl>
- Makken, A. (2021, 6 mei). *Seksueel overschrijdend gedrag in onderwijs*. Geraadpleegd op 13 mei 2022, van <https://www.internationale-vrouwendag.nl/seksueel-grensoverschrijdend-gedrag-in-onderwijs/>
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (1 november 2018). *Grensoverschrijdend gedrag jegens mensen met een verstandelijke beperking*. Geraadpleegd op 6 mei 2022, van https://www.huiselijkgeweld.nl/vormen/grensoverschrijdend-gedrag-jegens-mensen-met-een-verstandelijke-beperking?fbclid=IwAR0wgyZ4-CMIzFD47LaZVKo1jl_MMqu3RzoVM7FEloPgVGRlan6O9N9HpEO
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (z.d.). *Seksueel grensoverschrijdend gedrag tussen kinderen/jongeren onderling*. Geraadpleegd op 5 mei 2022, van <https://www.huiselijkgeweld.nl/vormen/seksueel-grensoverschrijdend-gedrag-tussen-kinderen-jongeren-onderling>
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2022, 8 februari). *Kabinet versterkt aanpak seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel geweld met regeringscommissaris*. Geraadpleegd op 13 mei 2022, van <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2022/02/08/kabinet-versterkt-aanpak-seksueel-grensoverschrijdend-gedrag-en-seksueel-geweld-met-regeringscommissaris>
- Naasten in kracht. (z.d.). *Grenzen stellen*. Geraadpleegd op 4 mei 2022, van <https://naasteninkracht.nl/nl/grenzen-stellen>

- Nederlands Jeugdinstituut. (2022). *D506: Antisociaal gedrag ouder*. Geraadpleegd op 6 mei 2022, van <https://www.nji.nl/cap-j/d506-antisociaal-gedrag-ouder>
- Neckebroeck, C., Vanderstraeten, I. & Verhaeghe, M. (2018). *Onderzoeksvaardigheden voor onderwijs, zorg en welzijn (2e editie)*. Uitgeverij Van In – Wommelgem
- Nederlandse Vereniging voor Logopedie en Foniatrie. (22februari 2022). *Grensoverschrijdend gedrag in de logopedie* [afbeelding]. Geraadpleegd op 10 mei 2022 via https://www.nvlf.nl/nieuws/grensoverschrijdend-gedrag-in-de-logopedie/?fbclid=IwAR0ENTKPY1v_O2662WsiFT8IVpcUdB-WzrUcj1XjBfLrhtfy4xruocRykQ
- Nieuw Sociaal en Groen. (2021). *Criminaliteit: causaal verband met arbeidsparticipatie en scholing*. Geraadpleegd op 5 mei 2022 van [crimnaliteit en werkeloosheid - Sociaal & Groen \(WHD\):causaal verband \(nieuwsociaalengroen.nl\)](https://nieuwsociaalengroen.nl/criminaliteit-en-werkeloosheid-social-groen-whd-causaal-verband)
- Onderwijs Vlaanderen. (z.d.) *Wat is grensoverschrijdend gedrag?* Geraadpleegd op 4 mei 2022, van <https://onderwijs.vlaanderen.be/nl/grensoverschrijdend-gedrag-op-school/wat-is-grensoverschrijdend-gedrag>
1712. (z.d.). *Over 1712*. Geraadpleegd op 4 mei 2022, van <https://teens.1712.be/over-1712>
- Parnasiagroep. (z.d.) *Antisociale persoonlijkheidsstoornis*. Geraadpleegd op 6 mei 2022, van <https://www.parnasiagroep.nl/uw-probleem/persoonlijkheidsstoornis/antisociale-persoonlijkheidsstoornis>
- Plan International (z.d.). *De tien gevaarlijkste landen voor meisjes en vrouwen*. Geraadpleegd op 13 juni 2022 via <https://www.planinternational.nl/actueel/de-tien-gevaarlijkste-landen-voor-meisjes-en-vrouwen>
- Psyq. (2022). *Antisociale persoonlijkheidsstoornis*. Geraadpleegd op 6 mei 2022, van <https://www.psyq.nl/persoonlijkheidsstoornis/antisociale-persoonlijkheidsstoornis>
- RoSa vzw. (z.d.). *Seksueel geweld*. Geraadpleegd op 4 mei 2022, van <https://rosavzw.be/nl/themas/geweld-en-seksuele-discriminatie/seksueel-grensoverschrijdend-gedrag/seksueel-geweld-en-misbruik>
- RoSa vzw. (z.d.). *Seksueel grensoverschrijdend gedrag*. Geraadpleegd op 4 mei 2022, via https://rosavzw.be/nl/themas/geweld-en-seksuele-discriminatie/seksueel-grensoverschrijdend-gedrag?fbclid=IwAR3Wf_5Hz-RPvkdcNPVLIMSXOOeZsOVGQ7Q-OO3FNitFJnnYgW565GkESBQ
- Rots & Water Instituut. (2022). *Rots en Water tegen seksueel grensoverschrijdend gedrag*. Geraadpleegd op 4 mei 2022, van <https://www.rotsenwater.nl/onderzoeken/rots-en-water-tegen-seksuele-agressie/>
- Sasati. (2012, 10 december). *Islam en seksualiteit*. InfoNu. Geraadpleegd op 10 juni 2022, van <https://mens-en-samenleving.infonu.nl/religie/17528-islam-en-seksualiteit.html>
- Sensoa. (2022). *Bepaal inhoud relationele en seksuele vorming met KAVES*. Geraadpleegd op 5 mei 2022, van <https://www.sensoa.be/de-inhoud-van-seksuele-opvoeding-bepalen-met-kaves>
- Sensoa. (2022). *Cijfers over seksueel misbruik in België*. Geraadpleegd op 4 mei 2022, van <https://www.sensoa.be/seksueel-grensoverschrijdend-gedrag-bij-jongeren-en-volwassenen-feiten-en-cijfers>
- Sensoa. (2022). *Lesgeven over grenzen en weerbaarheid*. Geraadpleegd op 4 mei 2022, van <https://www.sensoa.be/lesgeven-over-grenzen-en-weerbaarheid>

- Sensoa. (2019). *Mijn wens, mijn grens: Werken rond grenzen en wensen bij 16- tot 18-jarigen [brochure]*. Geraadpleegd op 5 mei 2022, van https://www.sensoa.be/sites/default/files/mijn-wens-mijn-grens-16-18-jaar_interactief_versie_2021.pdf
- Sensoa. (2022). *Over het Sensoa Vlaggensysteem*. Geraadpleegd op 4 mei 2022, van <https://www.sensoa.be/over-het-sensoa-vlaggensysteem>
- Sensoa. (2022). *Seksueel grensoverschrijdend gedrag bij jongeren en volwassenen: feiten en cijfers*. Geraadpleegd op 4 mei 2022, via: <https://www.sensoa.be/seksueel-grensoverschrijdend-gedrag-bij-jongeren-en-volwassenen-feiten-en-cijfers#title6>.
- Sensoa. (2022). *Sexting bij jongeren: feiten en cijfers*. Geraadpleegd op 5 mei 2022, van https://www.sensoa.be/sexting-bij-jongeren-feiten-en-cijfers?fbclid=IwAR1QWsljtmR17d7BvBkL8Kf1Pc49k1YpPbClbKT2nRVuk0lahNeYJgpR_ml
- Stevens, J. (z.d.). *Grenzen leren aangeven betekent meer dan NEE leren zeggen*. Geraadpleegd op 4 mei 2022, van <https://www.desteven.nl/persoonlijke-ontwikkeling/assertiviteit/grenzen>
- Still. (z.d.). *Traumaslachtoffers lijken mensen zoals jij en ik*. Geraadpleegd op 5 mei 2022 via <http://www.still-magazine.be/2021/08/26/interview-trauma/>.
- Streumer, R. (2022). *Factoren die jou belemmeren jou grenzen aan te geven*. Geraadpleegd op 5 mei van <https://mentaalonderhoud.nl/3-factoren-die-jou-belemmeren-jouw-grenzen-aan-te-geven/> <https://conciencia-coaching.nl/grenzen-aangeven/waarom-is-het-moeilijk-om-je-grenzen-te-bewaken/>
- Teamjustitie. (2022, 18 maart). *Vrouwen en meisjes voortaan beter beschermd, daders strenger gestraft*. Geraadpleegd op 5 mei 2022, van <https://www.teamjustitie.be/2022/03/18/vrouwen-en-meisjes-voortaan-beter-beschermd-daders-strenger-gestraft/>
- Tele-onthaal. (2017). *Wat biedt Tele-Onthaal?* Geraadpleegd op 4 mei 2022, van <https://www.tele-onthaal.be/aanbod/wat-biedt-tele-onthaal-aan#dag-en-nacht>
- Uzieblo, K. & van Doorn, E. (2019). *Een kritische blik op psychopathie en seksueel geweld*. Geraadpleegd op 6 mei 2022 via <https://www.tijdschriftvoorseksuologie.nl/artikelen/item/830-een-kritische-blik-op-psychopathie-en-seksueel-geweld>
- Vandenbussche, B. (6december 2019). *Preventie van seksueel grensoverschrijdend gedrag* [PowerPointpresentatie]. Geraadpleegd op 5 mei via https://www.senate.be/event/20191206_adviescomite/191206-SGG_Adviescomite_Senaat.pdf
- Van Lancker, L. (2021-2022). *ADHD* [PowerPointpresentatie]. Geraadpleegd op 6 mei 2022.
- Van Lancker, L. (2021-2022). *Info psychopathie* [PowerPointpresentatie]. Geraadpleegd op 6 mei 2022.
- Van Lancker, L. (2021-2022). *JIP student 1 Ontwikkelingstrajecten determinanten en risicofactoren* [PowerPointpresentatie]. Geraadpleegd op 4 mei 2022.
- Van Lancker, L. (2021-2022). *JIP-student 2 Ontwikkelingstrajecten determinanten en risicofactoren* [PowerPointpresentatie]. Geraadpleegd op 4 mei 2022.
- Van Lancker, L. (2021-2022). *JIP student 3 ontwikkelingstrajecten-determinanten-risicofactoren* [PowerPointpresentatie]. Geraadpleegd op 5 mei 2022.
- Van Lancker, L. (2021-2022). *JIP 4 Labeling* [PowerPointpresentatie]. Geraadpleegd op 5 mei 2022.

- Van Tuyckom, J. (2014-2015). *De rol van traumatische gebeurtenissen en hechting bij jongeren die grensoverschrijdend gedrag stellen: een kwalitatief onderzoek naar de beleving van hulpverleners* [afstudeeropdracht]. Universiteit Gent. Geraadpleegd op 5 mei 2022 via https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/216/684/RUG01-002216684_2015_0001_AC.pdf#:~:text=Greenwald%20%282002%29%20stelde%20dat%20jongeren%2C%20die%20grensoverschrijdend%20gedrag,lijken%20dus%20in%20sommige%20gevallen%20samen%20te%20gaan.
- Veilig Stappen. (2020). *Seksueel grensoverschrijdend gedrag en geweld*. Geraadpleegd op 5 mei 2022, van <https://www.veiligstappen.nl/nl/content/sog-sg#:~:text=Enkele%20gevolgen%20van%20aanranding%20en,grenzen%20stellen%2C%20afkeer%20van%20jezelf>
- Vlaamse Overheid. (z.d.) *Seksueel misbruik*. Geraadpleegd op 5 mei 2022, van <https://moodspace.be/nl/infotheek/seksueel-misbruik>
- VZW Punt. (z.d.). *Seksueel grensoverschrijdend gedrag is voor velen slechts een begrip*. Geraadpleegd op 5 mei 2022 van [Seksueel geweld – PUNT. VZW \(puntvzw.be\)](https://www.puntvzw.be/nl/over-vzw/seksueel-geweld)
- Wikipedia. (z.d.). *MeToo-beweging*. Geraadpleegd op 13 juni 2022 via <https://nl.wikipedia.org/wiki/MeToo-beweging>
- Ykema, F. (2013). *Het Rots en Water perspectief. Basisboek (10e editie)*. Uitgeverij SWP Amsterdam
- Ykema, F. & Geraeds, L. (2011). *Rots en Water focus op meisjes en vrouwen*. Gadaku instituut/ Rots en Water instituut – St. Maarten
- Ykema, F. (2014). *Rots en Water praktijkboek. Psychofysische training voor jongens én meisjes*. Uitgeverij SWP Amsterdam
- Ykema, F. (2013). *Rots en Water praktijkboek voor starters. Sociale competentietraining*. Gadaku instituut/ Rots en Water instituut – St. Maarten